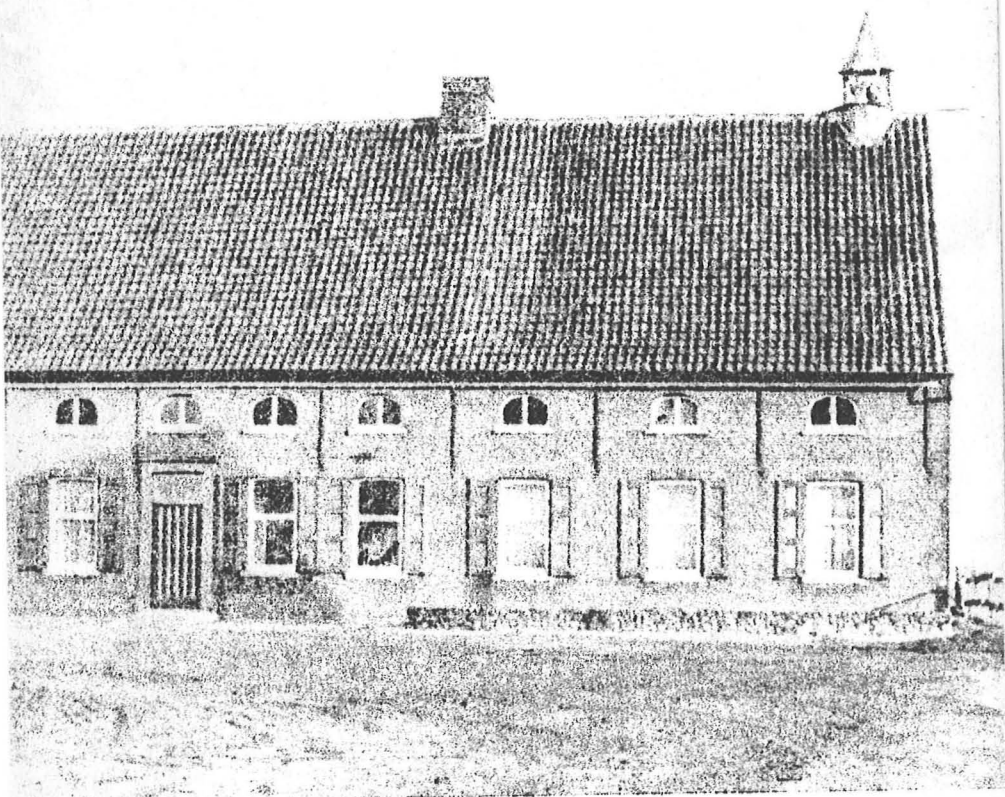

Berichtenblad van de heemkundige kring

HET LAND VAN NEVELE

HEEMKUNDIGE KRING "HET LAND VAN NEVELE"

- Voorzitter : J. LUYSSAERT
Poeldendries 11
9840 Landegem
- Ondervoorzitter : A. MARTENS
Koersveldlaan 36
9720 De Pinte
- Sekretaris-
Penningmeester : G. SCHAECK
Vosselarestraat 16
9840 Landegem
P.R. 62.79.81
- Archivaris : J. VANDEVELDE
Stationstraat 113
9840 Landegem
- Redaktie-
sekretaris : J. TAELEMAN
Muizendale 10
9840 Landegem
- Bestuursleden : A. BAUWENS - Meigem
I. BUYSSE - Poeke
G. DE ROO - Lotenhulle
A. JANSSENS - Nevele
R. LEENKNECHT - Hans-
beke

Verantwoordelijke uitgever : J. TAELEMAN
Muizendale 10
9840 Landegem

De Heemkundige Kring "Het Land van Nevele" heeft als *werkgebied* de gemeenten Bechte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Meigem, Merendree, Nevele, Poeke, Poesele, St.-Martens-Leerne, Vinkt, Vosselare en Zeveren-Deinze.

De vereniging streeft ernaar de studie van ons heem te bevorderen, de resultaten ervan te publiceren en actief bij te dragen tot de bescherming en het beheer van ons leefmilieu. Daartoe organiseert zij geregeld voordrachten, dia- en filmvoorstellingen, tentoonstellingen, uitstappen en wandelingen. Alle leden worden op die manifestaties uitgenodigd en kunnen er gratis aan deelnemen.

Het jaarlijks te betalen *lidgeld* bedraagt 150 F. (gewoon lid), 250 F. (steunend lid), of 500 F. (erelid) en kan overgeschreven worden op P.R. 627982 van "Het Land van Nevele", Vosselarestraat 16, 9840 Landegem.

Bijdragen voor het Berichtenblad dienen te worden toegestuurd aan redaktiesekretaris J. TAELEMAN, Muizendale 10, 9840 Landegem. Andere briefwisseling aan voorzitter J. LUYSSAERT, Poeldendries 11, 9840 Landegem.

+

+

+

EEN PRAATJE BIJ HET PLAATJE

De kaftfoto stelt het "Goed ter Borch" voor, gelegen ten westen van het dorpscentrum van Vinkt, op ongeveer 2 km daar vandaan en bij de steenweg naar Aarsele. De hoeve ligt een eind van de weg maar was er vroeger mee verbonden via een dreef. Een van de grote landbouwuitbatingen die in een brede kring rond het dorpscentrum gelegen zijn. Vroeger is er een omwalling geweest, die in verbinding stond met de noordelijker gelegen Poekbeek via de Reigerbeek.

De hoeve was de zetel van een Heerlijkheid die in leen werd gehouden van de Heer van Nevele en verscheidene heerlijke rechten bezat. De oorsprong ervan zou tot de 13de eeuw teruglopen. Pachtkontrakten opgetekend in het Schepenregister van de Gentse Keure vermelden dat ze in 1427 een oppervlakte had van 35 bunder (= bijna 47 ha) en eigendom was van Rufaert Boreel. Hij verhuurde de hoeve toen voor 9 jaar aan Gillis de Scepen.

Eeuwen lang hoorde het hof toe aan de adellijke familie Quarré. Sinds 1850 wordt de hoeve bewoond door de familie De Wulf, die in de Leiestreek bekendheid verwierf.

Het "Goed ter Borch" is nu eigendom van dhr. Jozef Van Nevele-De Wulf, burgemeester van Vinkt.

Fr. MICHEM.

+

+

+

PEILING NAAR HET ANALFABETISME (1)
OMSTREEKS HET EINDE VAN DE XVIIIde EEUW
AAN DE HAND VAN DE PAROCHIALE HUWELIJKS-
AKTEN VAN HANSBEKE (1779-1796)

1. Inleiding

Uit de geschiedschrijving is ons bekend dat het intellectueel peil in ons land omstreeks het einde van de 18de eeuw op een laag pitje stond. Het aantal analfabeten was zeer groot.

Gedurende de hele periode die aan de invoering van de schoolplicht (2) voorafging, kwam hierin slechts langzaam enige verandering.

Nog vóór de eerste wereldoorlog verscheen van D. STRACKE een vlugschrift met de intussen legendarisch geworden titel *Arm Vlaanderen*, waarin een schrijnend beeld werd geschetst o.m. van het lage geestelijke ontwikkelingsniveau van de Vlamingen (3).

Enkele jaren tevoren schreef A. VAN DE PERRE dat de Vlaamse provincies gezamenlijk nog 30% analfabeten telden (4), hoewel men van Hendrik Conscience (1812-1883) reeds had gezegd dat hij "zijn volk leerde lezen".

Zowel de geschiedkundige, die zich inzet om het verleden van een bepaalde streek te doorgronden, als (vooral) de familievorser, die meer in het bijzonder belangstelling opbrengt voor de evolutie van het voorgeslacht o.a. op cultureel en

intellektueel gebied, hebben zich bij het uitpluizen van de oude archiefbronnen wellicht met verstomming een idee kunnen vormen van het massale analfabetisme in vroeger eeuwen.

Inderdaad, sommige documenten - zoals notarisakten, "informatien", enz. - moesten door onze voorouders ondertekend worden. Wie nu aandachtig de handtekeningen onderzoekt, stelt vast dat degenen die vlot en zonder enige aarzeling de pen hanteerden, een kleine groep uitmaken. Anderen schreven hun naam traag en moeizaam, zelfs op een stuntelige wijze.

Zeer talrijk waren echter degenen die hun naam niet konden schrijven en, als bewijs van kennisneming, een bepaald merk gebruikten (5) of noodgedwongen met een eenvoudig kruisje tekenden; blijkbaar werden sommigen zelfs hierbij geholpen door de griffier, die de pen mee vasthield.

Terwijl het hanteren van de pen uiteraard nog geen voldoende maatstaf is nopens de preciese ontwikkelingsgraad van de personen die hun naam konden schrijven, kan integendeel geoordeeld worden dat degenen die als handtekening een gewoon kruisje plaatsten, ongetwijfeld tot de groep van analfabeten behoorden.

2. Iets over parochieregisters

Ingevolge de besluiten van het Concilie van Trente in 1563 werden in de

Nederlanden, vóór of na de daaropvolgende eeuwwisseling, schoorvoetend door de parochiegeestelijkheid registers aangelegd, waarin data en bijzonderheden betreffende dopen, huwelijken en overlijdens opgetekend werden.

Deze registers werden echter, zelfs na herhaalde aanmaningen van de kerkelijke overheid en richtlijnen van het burgerlijk bestuur, op uiteenlopende en onvolledige wijze bijgehouden (6). Nog in 1778 werden dienaangaande in het Edikt van 6 augustus, uitgevaardigd door de Oostenrijkse regering in de Nederlanden, de vroegere voorschriften hernomen en aangevuld (6) (7). Volgens dit Edikt dienden in de huwelijksakte o.m. naam, voornaam, geboorte- en woonplaats van de trouwers en van de getuigen vermeld te worden. De akte moest in twee registers ingeschreven en bovendien door de pastoor en de betrokken personen ondertekend worden; analfabeten zouden een merkteken plaatsen. Ook in verband met de doopakten golden gelijkaardige richtlijnen.

Indien het gevraagde dubbel niet gedeponereerd werd, zou de in gebreke blijvende pastoor van overheidswege beboet worden tot het betalen van 50 gulden:

Blijkbaar door deze realistische strafmaatregel werden in een aantal parochies de registers vanaf begin 1779, het eerste jaar waarin het Edikt van 6 augustus 1778 van kracht was, op een gedetailleerder manier bijgehouden.

De doopakte werd er ondertekend door de vader van de dopeling, door de doopouders en soms door de vroedvrouw; de huwelijksakte door de huwende partijen, de huwelijksgetuigen en, ingeval één der trouwlustigen minderjarig was, eveneens door één van de ouders of door de voogd, indien die niet als getuige optrad.

De bedienaar van het sakrament vergewiste zich vooraf van de kunde of onkunde van de optredende personen zodat, naargelang van zijn bevindingen, in de akten allerhande formuleringen voorkomen zoals :

"interrogati an scribere possent,
responderunt omnes quod non"

"interrogati an possent scribere,
responderunt pater et matrina quod non"

"interrogati an scribere possent,
responderunt sponsa et una testium quod
non"

"solus sponsus scribit"

"omnes scribunt excepta secunda teste" e.a.

Voor degenen die hun naam niet konden schrijven, werd onder aan de akte een plaatsruimte voorbehouden waar ze een kruisje plaatsten naast de passende aanduiding "chirographus (of signum) sponsa", "chirographus secunda teste" ...

Door de organieke wet op de burgerlijke stand, daterend van 20-25 september 1792, werden alleen de ambtenaren van de burgerlijke stand bevoegd

verklaard om akten op te maken. Dat betekende geenszins dat de geestelijkheid verboden werd haar eigen registers verder bij te houden. De parochiale akten verloren echter wel hun bewijskracht inzake burgerlijk recht. De toepassing van die wet werd in ons land tijdens de Franse overheersing bevolen door het Decreet van 29 Prairal an IV (17 juni 1796) (8).

Dit en de troebelen van die tijd hadden wellicht tot gevolg dat de registers in de meeste parochies vanaf de tweede helft van 1796 nog enkel door de pastoor (of de onderpastoor) ondertekend werden.

De van 1779 tot 1796 ondertekende doop- en huwelijksakten verschaffen als zodanig bewijskrachtige gegevens i.v.m. de (meest elementaire) geletterdheid van een zeer talrijke groep personen.

Een op grote schaal doorgevoerde statistische analyse van dit omvangrijk materiaal zou vanzelfsprekend leiden tot een juist inzicht in het intellectueel niveau omstreeks het einde van de 18de eeuw bij een groot deel van de Vlaamse bevolking.

Reeds in 1922 raamde M. SACRE aan de hand van de huwelijksakten uit de jaren 1795 en 1796 het percentage ongeletterden te Merchtem op circa 60% (9).

P. DE ZUTTERE (10) schetste een beeld van het analfabetisme in de Kempen omstreeks 1779-1796, uitgaande van

de doop- en huwelijksakten van Kalmthout (38%), Loenhout (52%) en Wuustwezel (36%).

Onlangs werd een beperkte peiling naar het aantal analfabeten verricht door dhr. F. VAN DEN KERKHOVE (11) aan de hand van de parochiale huwelijksakten te Astene (62,8%).

Deze lovenswaardige, wellicht niet alleenstaande initiatieven op een nog praktisch braakliggend onderzoeksterrein, verdienen nagevolgd en aangevuld te worden.

3. Parochieregisters te Hansbeke (1779-1796)

Ook te Hansbeke werden de bestuurlijke richtlijnen van 1778 door Jan Van Baeten, pastoor-deken, vrij stipt nageleefd.

De doopakten werden er door de betrokken personen ondertekend vanaf 1 januari 1779 tot 30 juli 1796, de huwelijksakten vanaf 20 april 1779 (eerste ingeschreven huwelijk van 1779) tot 26 juli 1796 (12).

Een peiling naar het analfabetisme omstreeks het einde van de 18de eeuw is derhalve ook te Hansbeke mogelijk.

Hoewel men mag verwachten dat ook een studie van de doopakten wellicht tot interessante bevindingen kan leiden, werden nochtans voor deze peiling naar het analfabetisme, om enkele redenen van methodische aard, alleen de huwelijksakten

geraadpleegd. Immers, wegens de toenmalige tradities in verband met de huwelijksgetuigen, die ook nu nog in zwang zijn, behoren de bij de trouwakten betrokken personen in praktisch evenredige mate tot de beide geslachten, hetgeen bij de doopakten niet het geval is.

Bovendien bereikt men via de huwelijksakten een immobiele en heterogene groep vermits het eerder uitzonderlijk is dat dezelfde personen, zelfs over een periode van verscheidene jaren, herhaaldelijk optreden. In de doopakten daarentegen is de vader van een talrijke kroost een regelmatig opduikende klant en behoren de doopouders in de regel daarenboven tot dezelfde families.

Het uit deze huwelijksakten ge-
puurde cijfermateriaal wordt in tabel I
verzameld en per jaar gerangschikt (p.188).

Uit dit tabellarisch overzicht blijkt dat te Hansbeke, in een periode van circa 18 jaar, 239 huwelijken ingeschreven werden waarbij 487 mannen en 478 vrouwen (in totaal 965 personen) betrokken waren.

Onder die groep mogen 702 personen, die de akten met een gewoon kruisje ondertekenden, als volkomen analfabeet beschouwd worden (293 mannen en 409 vrouwen).

Dit cijfermateriaal, uitgedrukt in procenten, kan aanschouwelijk voorgesteld worden in een zogenaamd cirkeldiagram (13).

TABEL I

JAARTAL	HUWELIJKEN	BETROKKEN PERSONEN			VOLSLAGEN ANALFABETEN		
		MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
1779	8	20	16	36	11	14	25
1780	14	28	28	56	16	20	36
1781	10	22	20	42	11	16	27
1782	10	21	20	41	16	20	36
1783	14	28	28	56	16	26	44
1784	19	36	30	76	23	34	63
1785	12	26	24	50	13	20	33
1786	16	32	32	64	19	26	45
1787	13	26	26	52	22	25	47
1788	14	28	28	56	14	21	35
1789	13	26	26	52	15	25	40
1790	12	24	24	48	13	20	33
1791	5	10	10	20	5	6	11
1792	14	28	28	56	16	24	40
1793	19	36	38	76	19	31	50
1794	11	22	22	44	16	21	37
1795	16	32	32	64	20	27	47
1796	19	38	38	76	20	33	53
	239	487	478	965	293	409	702

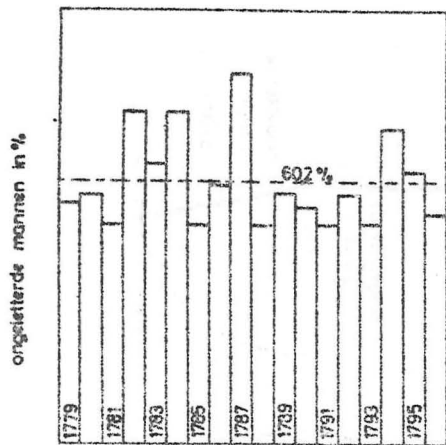

Fig. 8a

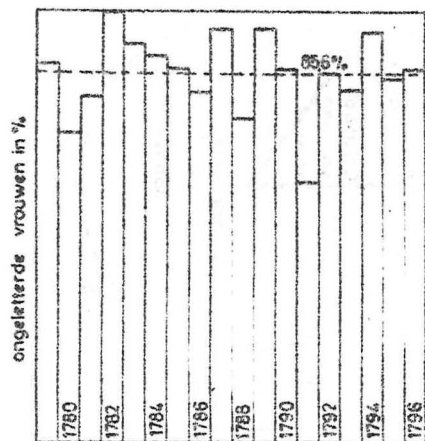

Fig. 9a

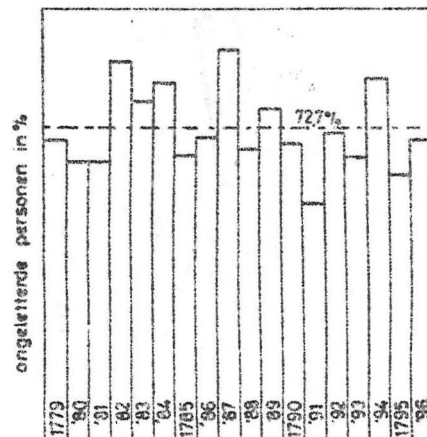

Fig. 10a

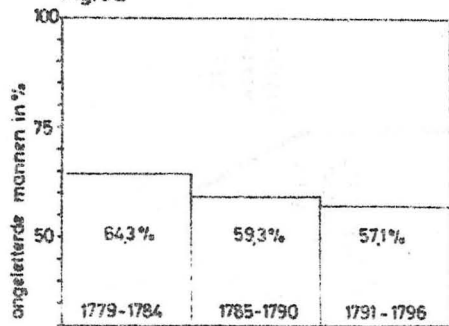

Fig. 8b

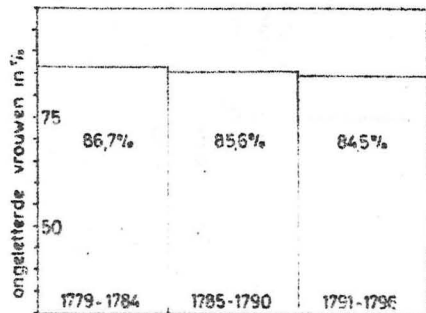

Fig. 9b

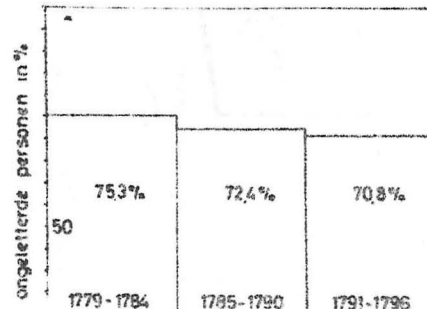

Fig. 10b

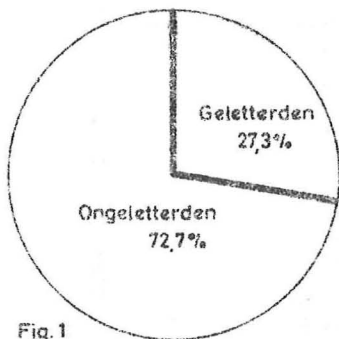

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

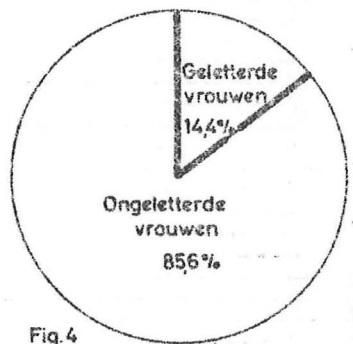

Fig. 4

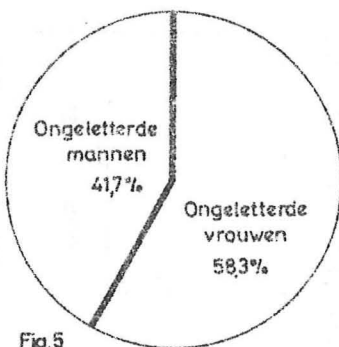

Fig. 5

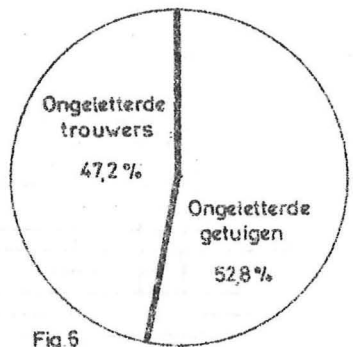

Fig. 6

De gegevens tonen aan dat niet minder dan 72,7% van de totale groep betrokken personen ongeletterd (14) waren; de overige 27,3% kunnen als min of meer geletterd aangezien worden (fig. 1 en 2).

Wanneer de geslachten afzonderlijk beschouwd worden, blijken 60,2% mannen ongeletterd en 39,8% geletterd te zijn (fig. 3), terwijl men 85,6% ongeletterde en 14,4% geletterde vrouwen telt (fig. 4).

Indien enkel de groep analfabeten wordt beschouwd, blijkt die te bestaan uit 58,3% ongeletterde vrouwen en 41,7% ongeletterde mannen (fig. 5).

Tenslotte bevat de groep analfabeten 47,2% ongeletterde trouwers en 52,8% ongeletterde getuigen (fig. 6).

4. Enkele beschouwingen bij de resultaten van de peiling

Het is interessant hier enkele van de bedenkingen die dhr. F. VAN DEN KERKHOVE in zijn bijdrage (11) geformuleerd heeft, te hernemen en op bepaalde punten aan te vullen.

Vermits het onderzoek van de huwelijksregisters (1779-1796) te Hansbeke een lokale aangelegenheid betreft en het er aan bod gekomen aantal personen beperkt blijft, is het zeker gewaagd de hierboven in procenten geschetste bevindingen als algemeen geldende en met de werkelijkheid overeenstemmende maatstaven te aanvaarden.

Terecht heeft dhr. J. VERHELST (6) opgemerkt dat de huwelijksakten in de periode 1779-1796 nog vaag en onvolledig zijn betreffende de vermelding van de geboorte- en woonplaats van de optredende personen.

Van de in de Hansbeekse huwelijksakten 1779-1796 vermelde personen kan het aantal autochtonen nochtans op circa drievierden geschat worden, terwijl de overigen geboortig zijn van of woonachtig in de 50 op de kaart (fig. 7) aangeduide plaatsen; die liggen meestal in de omgeving van Hansbeke verspreid.

De in Hansbeke gehouden steekproef geldt ook maar voor een in hoofdzaak landelijk gebied en is zeker niet representatief voor een stedelijke bevolking. Bovendien kan een dergelijke peiling van dorp tot dorp verschillende resultaten opleveren, wat reeds voldoende blijkt uit het onderzoek van de huwelijksregisters van Astene, Hansbeke en de Kemische gemeenten.

Anderzijds behoren de in de huwelijksakten vermelde personen overwegend tot de jongere generatie, daar een van de getuigen vaak een broer of zuster van bruid en bruidegom is. De leeftijd van de betrokken groep ligt derhalve vermoedelijk onder het gemiddelde; in ieder geval behoren de optredende personen praktisch uitsluitend tot de actieve bevolkingsgroep.

Met inachtnaam van deze reserves mag men wel stellen dat een plaatselijke peiling als die te Hansbeke toch een be-

Fig. 7 -

↑ NEDE
X ← X

Fig. 7 -

naderend beeld van de werkelijkheid schetst, of toch zeker enkele algemene krachtlijnen aftekent.

a. Vooreerst stelt men vast dat een zeer hoog percentage van de onderzochte groep niet in staat bleek een handtekening te plaatsen (fig. 1).

Die toestand was blijkbaar vrij algemeen voor de bevolking van het hele Vlaamse land, hoewel het berekende percentage misschien wel te sterk is geprononceerd.

In ieder geval was de geestelijke nood van onze voorouders reëel en massaal, te meer daar men ook nog rekening moet houden met het tamelijk groot aantal onzekere en misvormde handtekeningen, die op een onvoldoende ontwikkeling wijzen.

Het grote aantal analfabeten kan aan verschillende factoren van algemene aard worden toegeschreven.

Het dorpsonderwijs, dat vanouds door de parochiegeestelijkheid werd georganiseerd en gedurende het oud regime door de kerkelijke overheid werd gemonopoliseerd, bleef in hoofdzaak een geloofs-onderricht (15). Het beperkte zich meestal tot het aanleren van gebeden en catechismus; de elementaire vakken - lezen, schrijven en rekenen - waren soms van sekundair belang. Alles werd aanvankelijk bijgebracht door de pastoor, de desservitor en vervolgens overgelaten aan de koster. Onder die "schoolmeesters" bevonden zich ongetwijfeld verdienstelijke en

toegewijde personen. Nochtans kan niet ontkend worden dat sommige lesgevers niet of onvoldoende gevormd en/of minder bekwaam waren, waardoor de resultaten van het onderricht wel navenant zullen geweest zijn.

Door eeuwenlange vreemde overheersing bestond in onze streken bovendien een betreurenswaardige toestand van algemene verwarring en verwaarlozing, wat zeker niet bevorderlijk was voor de geestelijke verrijking van de bevolking (16). Onder het Oostenrijks tijdvak b.v. werden door een passieve regering praktisch geen noemenswaardige initiatieven genomen tot een degelijke uitbouw van het onderwijsnet (17). De historicus H. PIRENNE vermeldt dat in 1789 slechts 3% van de Vlaamse bevolking naar school ging (18).

De schrale bezetting van de bestaande dorpsscholen wordt ook wel voor een deel verklaard door de sociale noden van de bevolking. De opgroeiende kinderen werden zo vlug mogelijk ingeschakeld in de strijd voor het levensonderhoud en moesten thuis of op het veld een handje toesteken. Een landbouwer die geen eigen grond bezat en dikwijls uitgestrekte akkers in pacht nam, kon zich geen betaald werkvolk veroorloven en derhalve niet standhouden zonder medehulp van zijn gezin.

Enkel de kinderen uit de goede stand konden voortgezet onderwijs genieten in één of andere (stads)school. Een nader onderzoek naar de identifikatie

van enkele zgn. geletterden te Hansbeke b.v. toonde inderdaad aan dat ze behoorden tot vooraanstaande en welgestelde boerenfamilies. Anderzijds waren leden van een zelfde familie vaak allen geletterd (of ongeletterd), zoals blijkt uit een in dit opzicht representatieve huwelijksakte die achteraan als bijlage wordt toegevoegd.

b. Opvallend is ook het zeer hoge percentage ongeletterde vrouwen (fig. 4) en het nog vrij hoge percentage ongeletterde mannen (fig. 3), wat betekent dat de analfabeten overwegend van het vrouwelijk geslacht waren (fig. 5).

Dat is zeker geen toevallig lokaal verschijnsel; de becijferde verhouding benadert wellicht vrij goed de werkelijkheid.

Volgens de beschikbare statistieken van de schoolbevolking in 1789 lag het aantal schoolgaande meisjes inderdaad over het algemeen lager dan het aantal schoolgaande jongens (16), hetgeen meteen een verklaring biedt voor de grotere ongeletterdheid onder de vrouwen dan onder de mannen. En ook in de voorgaande eeuwen zal de schoolgaande jeugd wel steeds overwegend uit jongens bestaan hebben of kregen jongens en meisjes een verschillende leerstof te verwerken. Dat was blijkbaar in hoofdzaak het gevolg van een aloude opvatting van onze voorouders, die het wel noodzakelijk vonden hun zonen in de elementaire vakken te laten onderwijzen terwijl hun dochters zich enkel in typisch vrouwelijke bezigheden dienden te bekwamen.

Die houding wordt b.v. duidelijk geïllustreerd in de "Staet ende verclaers vande goede", opgemaakt op 21 maart 1620 na het overlijden van Jacob Martens, baljuw te Hansbeke, die 9 kinderen achterliet waarvan de oudste vier gehuwd en de overige, vier zoons en een dochter, minderjarig waren. In die inventaris werd ingelast dat de weduwe, Lievine Clays fa Martins, tegenover de resp. voogden de verplichting op zich nam *"haere knechten (19) te doen leeren leesen ende schriven ende de walsche tale, omme hemlieden te manne commende te behelpen, ende ook het meyskin te doen leren hemden nachtdoucken ende dierghelycke tsnyden ofte scheppen ende connen nayen om oock haer selfs vrouwe synde te connen behelpen"* (20).

Een voorbeeld van zo'n conservatieve mentaliteit vindt men ook omstreeks 1770 bij de oude Joannes Maenhout (21), landbouwer en weduwnaar van Maria Francisca Haerens, die op herhaaldelijk verzoek van de deelvoogd, Pieter Lamme, weigerde zijn dochttertjes *"te laeten uytwoonen ter scholen in cloosters ofte seuire plaetsen"* niettegenstaande de meisjes *"alsnoch seer weynigh ter schoole gegaen"* waren *"ende mitsdien weynigh ervaeren"* waren *"inde lecture, schrijven, naeyen eta."* Volgens zijn overtuiging hield hij de meisjes op het erf om *"bij hem te blijven leeren, wercken, observerien de menargie inde lantsbauwerije."*

c. Het uit de huwelijksakten te Hansbeke verzamelde cijfermateriaal leent zich ook in zekere mate tot een interpretatie in verband met de evolutie van het

Tabel II

Groepsindeling	Periode		
	1779-84	1785-90	1791-96
<u>Aantal betrokken personen</u>			
Mannen	157	162	168
Vrouwen	150	160	168
Totaal	307	322	336
<u>Aantal volslagen analfabeten</u>			
Mannen	101	96	96
Vrouwen	130	137	142
Totaal	231	233	238
<u>Voltslagen analfabeten in %</u>			
Mannen	64,3	59,3	57,1
Vrouwen	86,7	85,6	84,5
Totaal	75,3	72,4	70,8

analfabetisme over een periode van circa 18 jaar. De in tabel I per jaar gerangschikte gegevens, noch de voorstelling van het per jaar berekende percentage analfabeten in een zogenaamd histogram (22), geven echter als zodanig duidelijke informatie.

Het in de histogrammen (fig. 8a, 9a, 10a) geschetste beeld van de variatie, per jaar, van resp. het aantal ongeletterde mannen, de ongeletterde vrouwen en de ongeletterde personen (mannen + vrouwen) toont dit voldoende aan.

Indien het cijfermateriaal evenwel per 6 jaar wordt verwerkt, verkrijgt men de in tabel II verzamelde percentages; ze worden in de overeenkomende histogrammen (fig. 8b, 9b, 10b) voor hetzelfde tijdsinterval voorgesteld.

Op deze wijze wordt een gevoelige achteruitgang van het analfabetisme bij de mannen, nl. 7,2% over een periode van 16 jaar, zichtbaar. Bij de vrouwen is de achteruitgang van het analfabetisme over dezelfde periode minder opvallend en bedraagt slechts 2,2%.

De hieruit resulterende vermindering van het analfabetisme bij de totale groep ligt uiteraard tussen de genoemde waarden en belooft 4,5% over dezelfde tijdspanne.

De peiling van dhr. F. VAN DEN KERKHOVE aan de hand van de huwelijksregisters 1779-1796 te Astene (11) toont daarentegen aan dat aldaar de algemene

evolutie duidelijk de richting van een toenemende ongeletterdheid opging wegens een regelmatige, duidelijke vooruitgang van het analfabetisme bij de mannen, terwijl bij de vrouwen een eerder op- en neergaande kurve tot uiting kwam.

Dhr. F. VAN DEN KERKHOVE is er zich wel degelijk van bewust dat de door hem vastgestelde schommelingen bij de vrouwen eventueel kunnen toegeschreven worden aan plaatselijke omstandigheden, maar tracht anderzijds algemeen geldende verklaringen te vinden voor de door hem vastgestelde opmerkelijke toename van het analfabetisme naar het einde van de 18de eeuw toe.

De factoren die hij in dat verband opsomt zullen ongetwijfeld een spektakulaire verhoging van het ontwikkelingsniveau hebben afgeremd, maar het zal wel altijd moeilijk blijven een verklaring te vinden voor een toename van de ongeletterdheid bij de mannen en een gelijktijdige afname van de ongeletterdheid bij de vrouwen.

De resultaten van onze peiling naar het analfabetisme aan de hand van de huwelijksakten van Hansbeke, die een duidelijke vermindering van de ongeletterdheid aantonen, zullen daarom wellicht dichter de werkelijkheid benaderen.

Zoals dhr. F. VAN DEN KERKHOVE konkludeert, mag echter worden verwacht dat een confrontatie met andere gelijkaardige peilingen kan leiden tot een nog juistere weergave van het percentage en

de evolutie van het analfabetisme bij de Vlaamse bevolking omstreeks het einde van de 18de eeuw.

A. MARTENS,
De Pinte.

Voetnoten

(1) Term waarmee over het algemeen het niet-kunnen-lezen en schrijven van de moedertaal wordt bedoeld.

(2) De leerplicht werd ingevoerd door de wet van 19 mei 1914; de ouders werden verplicht hun kinderen van het zesde tot het veertiende jaar naar school te sturen.

(3) D. STRACKE, *Arm Vlaanderen*, Uitgave van het Katholiek Vlaamsch Secretariaat, 1914.

(4) A. VAN DE PERRE : *"Waarom vragen wij, Katholieken, de vervlaamsching der Gent-sche Hogeschool"*. Uitgave van het Katholiek Vlaamsch Secretariaat.

(5) Ook min of meer ontwikkelde personen onderschreven de akten soms met hun naam, aangevuld met een zogenaamd huis- of handmerk; anderen onder hen plaatsten enkel een handmerk.

(6) J. VERHELST : *De huwelijksregisters-oud regiem als bron voor sociale geschiedenis. Een ontgoocheling?*, in "Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent", XXI (1967).

(7) *Zesden Placcaetboek van Vlaenderen*, deel I, Gent, 1786.

(8) M. MISPELON, *Klim in je stamboom*.
Uitgeverij Familia et Patria, Handzame, 1970.

(9) M. SACRÉ, *Historische Mengelingen. De ongeleerdheid te Merchtem op het einde der XVIIIe eeuw*, in : "De Brabander", Tijdschrift gewijd aan Geschiedenis, Oudheidkunde, Folklore en Geslachtkunde. Jg.I (1922), nr. 10.

(10) P. DE ZUTTERE, *Loenhout en Wuustwezel. Analphabetisme op het einde van de XVIIIe eeuw*, in : "Oudheid en Kunst". Algemeen Tijdschrift voor Kempische Geschiedenis, uitgegeven door de Geschieden- en Oudheidkundige Kring voor Brecht en Omstreken, 38e Jg. (1955), afl. 4.

(11) F. VAN DEN KERKHOVE, *Peiling naar het analphabetisme omstreeks het einde van het oud regime blijkens de huwelijksregisters der gemeente Astene (1779-1796)*, in : "Vlaamse Stam". Maandblad van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, Jg. VIII, nr. 3 (april 1972).

(12) Rijksarchief Gent : Hansbeke, Parochieregisters nrs. 5 en 6.

(13) Een cirkeldiagram is een grafische voorstelling die verkregen wordt door een cirkel in twee of meer sectoren te verdelen; zo'n tekening geeft een sprekend beeld van de verhouding tussen de verschillende hoeveelheden, die door de oppervlakte van de sectoren worden voorgesteld.

(14) Ongeletterde : in de Zuidnederlandse betekenis volgens Van Dale's *Groot Woorden-*

boek der Nederlandse Taal iemand die niet lezen of schrijven kan; cfr. geletterde : iemand die kan lezen en schrijven.

(15) F. MICHEM, *Vinkt. Kerk en parochie*, Uitgave in eigen beheer (1971).

(16) M. FAIPOULT, *Mémoire statistique du Département de l'Escaut*. Uitgave van de Imprimerie Impériale te Parijs, an XIII (1804-1805), heruitgegeven met inleiding en verklarende voetnoten door Dr. P. DUPREZ in : Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, nr. 3 (1960). M. Faipoult was van 1800 tot 1808 prefekt van het Scheldedepartement.

(17) M.A. NAUWELAERTS, in: *Flandria Nostra. Ons land en ons volk. Zijn Standen en Beroepen door de tijden heen*, Deel III (1959).

(18) H. PIRENNE, *Histoire de Belgique des Origines à nos jours*, Deel III (1950).

(19) Knechten = knechtjongens = jongens.

(20) Rijksarchief Gent, fonds Hansbake, bundel 64.

(21) Zie : *Dorpsgebeurtenissen uit vroeger eeuwen. Een Salomonsoordeel*, in : Berichtenblad, Jg. III (1972), afl. 2.

(22) Een histogram is een vaak in de statistiek gebruikte grafische voorstelling van een diskontinu verloopend verschijnsel, waarvoor een gewone grafiek minder geschikt is.

Om een beeld te tekenen van het percentage ongeletterden over de beschouwde tijdsperiode worden op een horizontale lijn achtereenvolgens gelijke afstanden uitgezet die een jaar weergeven; op die aldus ontstane tijdsintervallen wordt een rechthoek of balk geplaatst waarvan de oppervlakte (en dus de hoogte) het percentage ongeletterden aanduidt.

(23) Kaart en tekeningen werden verzorgd door dhr. G. SCHAECK, waarvoor onze hartelijke dank.

Bijlage

Huwelijksakte uit het parochieregister van Hansbeke

Trigesima Aprilis 1785, factis tribus proclamationibus bannorum antenuptialium, contraxerunt matrimonium coram me infrascripto, Bernardus Willems ex hac parochia habitans in Oostcamp et Maria Joanne Canoot ex Nevel habitans in hac parochia minorannis consentiente et presente matre tutrice Maria Joanna Verhelst, testibus Joanne de Rijcke habitante in Oostcamp et Maria Joanna Verhelst habitante in Nevel, interrogati an possent scribere responderunt sponsa et secunda testis quod non.

J. Van Baeten, Bernardus Willems
pastor. Joannes De Rijcke
signum sponsa +
signum secunda teste +

(Rijksarchief Gent : Hansbeke, Parochieregister nr. 5, fo. 196).

Vrije vertaling :

Nadat de 3 voorhuwelijkse afroepingen hadden plaatsgehad zijn in aanwezigheid van de ondergetekende op 30 april 1785 gehuwd : Bernardus Willems van deze parochie, wonend in Oostkamp, en de minderjarige Maria Joanna Canoot van Nevele, wonend in deze parochie, met instemming en in tegenwoordigheid van haar moeder en voogdes Maria Joanna Verhelst, en de getuigen Joannes De Rijcke, wonend in Oostkamp, en Maria Joanna Verhelst, wonend in Nevele; ondervraagd of ze konden schrijven antwoordden de bruid en de tweede getuige ontkennend.

J. Van Baeten,
pastoor.

Bernardus Willems
Joannes De Rijcke
merk van de bruid +
merk van de tweede
getuige +

+

+

+

ZANTEN UIT NEVELE (II)

-BRANDBLUSMIDDELEN

(Verslag Reedszitting 17 januari 1828)

"De raad der gemeente Nevele, district Gent, provincie Oost-Vlaanderen, behoorlyk zynde byeen gekomen en vergaderd ten gemeente huysse ten einde overeen te komen het besluit van de edele groot achtbare heren gedeputeerden staten van Oost-Vlaanderen, date 27-12-1827, te beraadslagen over de aanschaffing van brandblusmiddelen tot welk overgaende en overwegen hebbende dat het grootste deel der huizen in de gemeente aan elkander gelegen zyn, dicht aan de reviere de Caelene, en aangezien er nog gene voorwerpen voor blussching van brand in deze gemeente bestaan, heeft besloten tot het aanschaffen van een brandspuit, vijftig brandemmers, 5 ladders, 5 haken, 5 handbylen, en 2 tinnude klederen. De voorsayde voorwerpen kosten 527 gulden, waarvan de helft op de begroting 1828 synde 263 gulden".

-BRUGTREKKERS

Na het graven van het Kaneal van Schipdonk had Nevele een ophaalbrug, die telkens bij de doorvaart van een schip opgehaald moest worden. Toen het schip tussen de brugpijlers vaarde, liet de brugtrekker een halve klomp naar beneden. Hierin deponeerde de schipper dan zijn doorvaartgeld (4 stuivers). In 1870 werd dat gebruik afgeschaft.

Van 1850 tot 1890 was de brug verpacht aan N. Claeys, die ze liet opha-

len door M. Claeys (1850-1868), J. Snoeck (tot 1875) en P. Snoeck (tot 1890).

Van 1890 tot 1914 was ze verhuurd aan A. Voet. De optrekkers waren A. Vreeze (tot 1904) en Louis van Hese (tot 1914).

Het kenteken van de brugtrekkers was een koperen plaat die ze om de arm of op de pet droegen; daarop stond het woord "PONTIER".

-BLAUWVERVERIJ

(Verslag Raadszitting 28 februari 1864)

Op die zitting werd een vergunning afgeleverd aan Francisca De Cock, blauwverfster, om een blauwververij op te richten gelegen Sectie C, nr. 574a, 574b en 573a, naast "de ophierwoning" (?) die eigendom was van Dr. J. Steyaert.

-GEMEENTEBODE

(Parochierekeningen 1793 G.A. blz. 80)

In 1794 was Jacobus Claeys "bode van de lande van Nevele op de stad Gent tegen 1 pond 10 schellingen, voor alle post ende brieven en plakaten by hem ten dienste gebracht ende betaeld". Na hem kwam Pieter Herseele voor 1 pond 10 schelling. In 1822 was de wedde voor de gemeentebode gestegen tot 37 gulden; het was Jacobus Verleye die het ambt toen waarnam.

Vanaf 1827 werd er echter voortdurend bezuinigd op die "post". Eerst werd het 24 gulden, dan 12 gulden en op 19 december 1833 werd alles afgeschaft. De oorzaak hiervan was "dat de gemeente geen voordeel meer heeft".

Volgens de *Almanach van Milanen* (Gent, 1824) vertrokken de landelijke boden van Gent naar Nevele "den Dinsdag en Vrydag uit Picardien". Op woensdag en vrijdag gebeurde dat vanuit "De Zwaan" in de Drapstraat. Zij deden alle "commissien op Leernes, Poussel, Vosselare, Meyhem, Landegem en Nevele".

-BOERENKRIJG

(R.A. Gent, Fondsbestuur nr. 254)

Na de afkondiging van de wet op de konskriptie op 18 maart 1798, waarbij talrijke Vlaamse jongelui verplicht werden dienst te nemen in de legers van Napoleon, braken ook in Nevele wanorde-lijkheden uit. De gemeente moest namelijk ook 9 soldaten leveren, maar die verscho- len zich op het Veldeken, de Wulfhoek of in de Dodemanstraat te Baarle (toen nog een bebost gebied). Van daaruit kwamen zij naar het dorp, vielen binnen in het gemeentehuis, waar zij meubelen en alle registers vernielden, bedreigden de fransgezinde burgers en brachten schade toe aan hun huizen.

Franse gendarmen werden naar Nevele gestuurd om de opstandigen te ver- drijven. De gemeente werd beboet met 3751 fr. en nog eens 2500 fr. voor de schade aan de gemeentegoederen.

De jongens werden later opge- spoord door twee kollaborateurs uit de streek : de Nevelenaar Sierjacobs en de Deinzenaar Vander Heeren.

-HEVIG ONWEER

("De Denderbode" van 20 juli 1890)

"De donder is te Nevele op den kerktoren gevallen en heeft groote schade aangericht, men schat ze 1500 fr. Gelukkig is er geen brand geweest. Ook nog zijn de schouw en het dak van het huis van den heer Lodewyck Buysse afgewaaid. Eenen boom in de Oosthoek is door den donder getroffen."

A. JANSSENS,
Nevele.

+

+

+

NIEUWE GEGEVENS OVER HET WERK VAN DE
ORGELMAKERS LOVAERT

Volgens de dorpsmonografen F. DE POTTER en J. BROECKAERT beschikten "een groot getal kerken van Oost- en West-Vlaanderen" over een Lovaert-orgel. Gelijkwaardige informatie verschaft ons E.G.J. GREGOIR in zijn *Historique de la facture et des facteurs d'orgue* (1865) : "Lovaert Leon, à Gand, a placé beaucoup d'orgues" (blz. 143). Hij voegt er evenwel aan toe dat Leonard Lovaert hem, ondanks zijn aandringen, nooit een lijst van zijn orgelbouwprestaties bezorgd heeft.

Hoe moeten wij nu die gegevens interpreteren ? In het kader van onze opdracht voor de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen hebben wij op dit ogenblik bijna heel het orgelbezit van Oost-Vlaanderen geïnventariseerd en daarbij zijn wij 22 orgels op het spoor gekomen die de familie Lovaert ofwel volledig vervaardigd ofwel hersteld en uitgebreid heeft. In een ekstra-aflevering van dit tijdschrift (juli 1972) werd het grootste deel van die prestaties al uitvoerig beschreven. Voortgezet onderzoek heeft nu wel niet erg veel onbekend gebleven werkstukken van de Lovaerts aan het licht gebracht maar wel uiterst belangrijke gegevens over de stijl van deze orgelbouwers. Daarom deze aanvulling.

Revelerend is op de eerste plaats het tweemanualige (1) orgel te

Poesele, gebouwd door Louis Lovaert in 1870. Het is een hoogst merkwaardig instrument, niet alleen om zijn voortreffelijke neo-gotieke orgelkast maar ook door zijn inwendige konstruktie. Het zwelwerk (2) is uitgebouwd ter hoogte waar normaliter de oud-Nederlanders en de barokke Duitsers het zgn. "bovenwerk" plaatsten. Wegens de beperkte ruimte die in het bovenste deel van de orgelkast voorhanden is, bouwde Lovaert niet de hele tessituur (3) uit. Een gelijkaardig procédé paste hij al toe in zijn driemanualig orgel te Eeklo (1856), maar dit instrument werd omstreeks de eeuwwisseling enigszins getransformeerd door de Brusselse firma Schijven. Het zopas teruggevonden bestek voor de uitbreiding van het orgel te Nevele spreekt eveneens van een uitbreiding met een tweede klavier, maar met een volledig uitgebouwde tessituur. Klaarblijkelijk bouwde Lovaert dit nieuwe onderdeel van het orgel achter het hoofdwerk uit. In alle geval is Lovaerts visie op de vorm van het "bovenwerkreciet" (4) in onze gewesten voorzeker uniek !

Afgezien van het orgel te Poesele (en te Nevele) bestaan onze nieuwe gegevens overigens nagenoeg uitsluitend uit archiefstukken. Wel bleef van de in deze aanvulling behandelde Lovaert-orgels hier en daar nog wat oorspronkelijk pijpwerk bewaard maar de instrumenten zelf gingen stuk voor stuk verloren. Er dient trouwens nagenoeg algemeen aangestipt te worden dat de enkele resterende Lovaert-orgels ofwel grondig vervallen ofwel bijna onherstelbaar verminkt zijn.

Moge de geplande Lovaert-herdenking in de nabije toekomst tevens een eerherstel betekenen voor deze merkwaardige en originele Oostvlaamse kunstenaars.

- (1) Tweemanualig : met twee klavieren.
- (2) Zwelwerk : luikjes die kunnen open- en dichtslaan (→crescendo en decrescendo).
- (3) Tessituur : manuaal- en pedaalomvang.
- (4) Reciet : klein zwelwerk in het bovenwerk.

AANGEVULD OVERZICHT VAN DE ORGELBOUW-
PRESTATIES VAN DE FAMILIE LOVAERT

- 1833-1863. Vosselare, St.-Eligiuskerk. Nieuw orgel en onderhoud (zie bijlage 1).
- 1835-1871. Nevele, Sint-Mauritius- en Gezellenkerk. Onderhoud en uitbreiding (zie bijlage 2).
1837. Ronsele, St.-Gengulphuskerk. Nieuw orgel door Lodewijk Lovaert uit Nevele (zie bijlage 3).
- 1842 en 1846. Desteldonk, O.-L.-Vrouwkerk. Onderhoud (zie bijdrage in juli-aflevering).
1846. Meulebeke-Marialoop, St.-Leo & O.-L.-Vrouw-Bezoekingskerk. Nieuw orgel (zie bijdrage in juli-aflevering).
1849. Elst, St.-Apolloniakerk. Nieuw orgel (zie bijdrage in juli-aflevering).
- 1849-1887. Gontrode, St.-Bavokerk. Onderhoud en uitbreiding (zie bijlage 4).

1850. Machelen a/d Leie. St.-Michiel,
Cornelius- en Ghislenuskerk.
Vernieuwing en uitbreiding
(zie bijlage 5).
1854. Onkerzele, St.-Martinuskerk. Nieuw
orgel (zie bijdrage in juli-
aflevering).
1856. Eeklo, St.-Vincentius-Martelaars-
kerk. Nieuw orgel (zie bij-
drage juli-aflevering).
1857. Ertvelde-Kluizen, O.-L.-Vrouwkerk.
Nieuw orgel door Evarist
Lovaert (zie bijdrage juli-
aflevering).
1857. Lotenhulle. H.-Kruiskerk. Uitbrei-
ding (zie bijdrage juli-afle-
vering).
1861. St.-Martens-Latem, St.-Martinuskerk.
Ombouw (zie bijlage 6).
1865. Evergem-Wippelgem, O.-L.-Vrouw van
Troostkerk. Nieuw orgel (zie
bijdrage juli-aflevering).
- na 1868. Daurle, St.-Aldegondekerk. Her-
bouw (zie bijlage 7).
1869. Watervliet, O.-L.-Vrouw-Hemelveart-
kerk. Vernieuwing door Evarist
Lovaert (zie bijdrage juli-
aflevering).
- ca. 1869. Zonnegem, St.-Stefanus'-Vin-
dingskerk. Nieuw orgel (zie
bijdrage juli-aflevering).
1870. Pesele, St.-Laurentiuskerk. Nieuw
orgel door Louis Lovaert (zie
bijlage 8).
1871. Nieuwenhove, St.-Jan-Baptistkerk.
Nieuw orgel door Louis
Lovaert (zie bijdrage juli-
aflevering).
- 1874-1875. Zomergem, St.-Martinuskerk.
Uitbreiding (zie bijlage 9).

1876. Vinderhoute, St.-Bavokerk. Nieuw orgel (zie bijlage 10).
- 18.. De Pinte, St.-Niklaas-van-Tolentijnkerk. Nieuw orgel (zie bijdrage juli-aflevering).
- 18.. Kalken, St.-Denijskerk. Vernieuwing (zie bijdrage juli-aflevering).

+

+

+

BIJLAGEN

1. VOSSELARE

Anno 1832

"... overwegende dat om den Godsdienst na behoren te kunnen uytoefenen er in de kerk eenen nieuwen orgel moet geplaatst worden, vermits den genen die er alsnu staet onbekwaem is om den vereyschten dienst te doen."

--

Heden derden April achttien honderd-vier en dertig. De Leden van den Raad der Kerkfabriek van de gemeente Vosselaere vergaederd ter gewone plaets, hebben besloten dat de deliberatie van den Kerkraed van date 3 November 1832 vernietigd is, aengezien dat den voorstel daer in vermeld door de bevoegde overheyd niet goedgekeurd is, en dat den nieuwen orgel geplaatst in de kerk, gemaekt is zoo met de penningen van de Kerkfabriek, de gemeente, alle met vrijwillige giften. Gedaen in zitting te Vosselaere data alsboven.

De Mynck Pastoor J.J. Deloof
L. Vincent J.(?) Beirens
Joannes Mortier

*Kerkarchief bewaard ter
Pastorie van Vosselare, niet
geïnteriseerd. Liber
Memorialis, niet gefolieerd.*

Uittreksels uit de kerkrekeningen :

4.1.1843

betaelt aan L. Lovaert tot nevel de somme
van 15 frank over het stellen d'orgel de
elft van het jaer 1841 - het jaer 1842
15 fr.

13.1.1844

betaelt aan leo lovaert orgelmæker tot
nevel voor de orgel te stellen en vijf
lood (?) pijpen van den trompet, 25 fr.

Steeds in de maand januari van de jaren
1846, 1847, 1849, 1850 en 1851 : 10 fr.
aan L. Lovaert voor onderhoud van het
orgel.

29.1.1852

betaelt aan leo lovaert tot Peteghem over
het stellen de orgel over het jaer 1851.

Verder onderhoud door L. Lovaert in 1853
en 1855.

1857, aan L. Lovaert tot gend, kuisen en
stellen, 50 fr.

Gewoon onderhoud in 1859, 1862 en 1863
door L. Lovaert.

Gedurende heel de Lovaerttijd en zelfs nog een tijd daarna is het Louis Schelpe die er koster en organist is. Is hij verwant met de organist Schelpe uit Nevele, eveneens een tijdgenoot ?

Kerkarchief bewaard ter Pastorie van Vosselare, niet geïnventariseerd.

'Dagboek van ontfangsten en uytgaveen der Kerke Fabrick van Vosselaere gedaan door J.J. Maer Tresorier ten Jaere 1842. Dezen Boek bevattende 79 bladeren is gecolleerd en gearapheerd door ons President der Kerkfabrick van Vosselaere. Vosselaere, den 8 Mey 1842.'

In deze rekeningenbundel wordt na de Lovaerttijd de geschiedenis van het orgel gemaakt door Ch. Anneessens en V. Mesure :

-25 april 1864 : "aen Mijnheer Ch. Anneessens orgelmaker te Geeraersbergen voor kuysschen en vergrooting der orgel, 600 fr."

-1885 : "Betaald voor herstelling van den orgel aen Vital Mesure, 45 fr."

Het orgel werd volledig vernield bij de verwoesting van de Vosselaarse kerk in de eerste wereldoorlog.

===

2. NEVELE

Kerkrekeningen :

- 1806 : Op den 8 july aen francis roeges
over reparatie gedaen aen den
orgel 10-0-0
- 1835 : herstellen van de orgel en repara-
tie aen den oxael 550 francs.
- 1836 : Voor vermeerdering en reparatie
aen de orgel aen Leo Lovaert,
568 francs, 97 cents.
- Rekening 1837, afgesloten op 13 nov.1836 :
Voor het maeken van twee nieuwe
klauwieren aen de groote en klyne
orgel, 100 fr.
Voor twee nieuwe klauwieren aen de
groote en klyne orgel aen Leo
Lovaert, 100 fr.
- 1839 : Voor vernieuwen en repareren van
twee blaesbalken, Januari 1840,
L. Lovaert, 81 fr, 63 c.
- 1843 : kuisen en nodige herstellingen
volgens bestek, 300 fr.
- 1844 : Betaeld aen L. Lovaert voor de
orgel te kuisschen, te repareren
en nieuwe pijpen daer in te stel-
len, 658,00 fr.

*Kerkarchief bewaard ter Dekenij
van Nevele, niet geïnventari-
seerd. Bundel ingebonden reke-
ningen : 1833-1844.*

Zitting van den derden Juli 1870

...

Overwegende dat er noodzakelijkheid bestaat nopens het vernieuwen van den blaesbalg van d'orgel, den welken gansch versleten is.

Overwegende dat er verders aan d'orgel eene dringende herstelling noodig is en het geraadzaam zoude wezen ter zelve tijd er eenige verbeteringen aen toe te brengen, waarvoor de kosten zouden beloopten volgens de hier van bestaande begrooting tot frs. 2495.

...

Kerkarchief bewaard ter Dekenij.
*"Register der Beraadslagingen
der Kerkfabriek Nevele (begonnen in) 1844).*

Begrooting

voor het maken en plaatsen van een Nieuw positif expressif op het hoogzaal in de kerk te Nevele.

art. 1.

Er zal gemaekt worden een Nieuw secreet van eyken hout van vier en vijftig gravuren met alle het Mekaniek, als kas, registers etc. waar op zullen geplaatst worden de volgende speelen fr.850

N 1 Bourdon	8 voet	
2 flute harmonique	8 voet	200
3 flute ordinaire	4 voet	
4 salicional	4 voet	95
5 voix Céleste	4 voet	160
6 Euphone	8 voet	300
7 trémolo		35

art. 2
Eene Nieuwe viola di Gambe 8 voet van vier en vijftig pypen die zal geplaatst worden op het groot orgel met verplaatsing van trompet en clairon. 280

art. 3
Twee Nieuwe klauwieren met basculen en de touchen beleid met ivoor en de diezen van zwart hout 135

art. 4
De oude secreete der groote orgel moeten uitgenoemen worden om er eene nieuwe windlade aan te maken voor de riet-speelen af te trekken 440

fr. 2495

art. 5
den orgelmaker verbindt zich gedurende twee achter eenvolgende jaren de orgel kosteloos te onderhouden van stemmen.

art. 6
alle de onkosten zoo van reis, verblyf, tafel en logement door den orgelmaker en zyne werklieden gedurende het plaatzen der bovengemelde werken zyn ten laste van de Orgelmaker.

art. 7
De orgelmaker verbindt zich jegens de voornoemde kerkfabriek van Nevele alle de hierboven genoemde werken goed en deugdelijk te voltooijen, alle materialen van de beste hoedanigheid, voor de somme van twee duyzend vier hondert vyf en negentig franken.

Aldus gedaan in double te Nevele den
7 January 1871.

L. Lovaert.

Kerkarchief bewaard ter Dekenij.
Los stuk.

"Vernieuwing van den blaasbalg 570
herstelling en verbetering van d'orgel
2495."

Kerkarchief bewaard ter Dekenij,
Kerkrekening 1871.

===

3. RONSELE

"De schoone orgel der Kerk, vervaardigd
door Mijnheer Lodewijk Lovaert, geboor-
tig van Nevele, begon men te plaatsen op
19 Juli 1837 en op 4 augusti, zelfde
jaar, deed zij hare welluidende toon ho-
ren, onder de plechtige mis, welke bij
die gelegenheid gezongen werd. De orgel
heeft in het geheel gekost de som van
1487 frank 50 cent. (Kerkarch. nr. 27)."

*Memoriale of Historische Bij-
dragen der Gemeente van Ronsele*
Januari 1871., fol 29.

Berust op de Pastorij van Ron-
sele.

"Ontfangen (uitgescheurd stuk,
bevatte blijkbaar de woorden "van de")

pastor van Ronsele betaelende voor de kerkfabriek, de somme van veerthien honderd zeven en tagentig franken en vijftig centesmen, voor het maeken en plaseren binnen voorgemelde kerke van eene nieuwe orgel viervoeter bevattende de volgende spelen of registers Bourdon, Prestant, fluyte, doublette, Cornet, trompet-bas, trompet-Superius, furniture en tramblan en voor het maeken en plaseren en twee nieuwe blaesbalken.

Ronsele den 11 8ber 1800 negen en dertig
L. Lovaert."

Kerkarchief bewaard ter Pastorie van Ronsele. Geïnvventariseerd onder nr. 27 in een bundel betreffende het kerkgebouw. De nummering werd aangebracht op de linkerbovenhoek van het dokument zelf.

===

4. GONTRODE, St.-Bavokerk

18 jan. 1849 : "Betaelt aen Lovaert over het onderhoud der orgel gedurende de Jaeren 1845 en 1846, 21 fr. 76 cents."

1877, 5 febr. : "Betaeld aen orgelmaker Louvaert, 4 Januari, 125,00fr."

1880, 17 juni : "Betaald aen M. Lovaert facteur d'orgues Ledeberg, 75,00 fr."

4 juli : "Betaeld aen Mr. Lovaert, orgelmaker, 75,00 fr."

- 1881, 8 jan. : "Aan den orgelmaker Lovaert,
75,00 fr."
- 1882, 4 jan. : "Aan F.X. Lovaert orgelma-
ker, 75,00 fr."
- 1883, 8 jan. : "Aan den orgelmaker Lo-
vaert, 25,00 fr."
- 1884, 15 jan.: "Aan den orgelmaker, 15,00
fr."
- 1885, 27 jan.: "Aan den orgelmaker Lo-
vaert, 20,00 fr."
- 1887, 2 juli : "Aan den orgelmaker (be-
treft het nog Lovaert ?),
25,00 fr."

Vanaf 1888 zal de Gentse orgel-
maker J. Vergaert het orgel onderhouden.

*Dagboek der Ontfangsten en uyt-
gaeven der Kerkebestuer van
Gontrode (Kerkrekeningen, 1842-
1914). Niet geïnventariseerd
archieef bewaard ter Pastorij
van Gontrode.*

===

5. MACHELEN a/d LEIE

"Bij het herstellen van het orgel kwam aan het licht dat de tinnen frontpijpen in 1850 hermaakt werden door Leon Lovaert, orgelmaker te Deinze (en later te Gent gevestigd). Het is dezelfde Lovaert die de oorspronkelijke Cacheux-windlade in het positief uitbreidde door het toevoegen van een afzonderlijke kleine lade door Doorkruis."

X, 'Orgelbouw, Machelen', in : *De Praestant*, 1962, blz. 50.

===

6. SINT-MARTENS-LATEM

"Het tegenwoordige orgel, een der beste welke men in de streek aantreft, is nieuw sedert 1861, en werd vervaardigd door den gunstig gekenden orgelmaker L. Lovaert, vader, van Gent."

DE POTTER en BROECKAERT, *Geschiedenis der Gemeenten. Oost-Vlaanderen*. Eerste Reeks, Arr. Gent. Derde Deel. (Gent, 1864-1870) St.Martens-Latem, blz. 35.

1861. Het plaetsen der nieuwe orgel gemaakt door Lovaert van Gent. *Kerkarchief bewaard ter Pastorij*. Niet geïnventariseerd. Registrum Pastorale ab anno 1843 - Laethem St.Martinus, fol 43.

===

7. DEURLE a/d LEIE

Het orgel werd gebouwd toen E.H. Caudron er pastoor was. Hij werd in 1868 te Deurle benoemd.

Blijkens een rapport d.d. 1955 of 1956 had het toen nog bestaande Lovaert-orgel de volgende dispositie :

1. prestant 4'
2. harmonische fluit 8'
3. fluit 4'

4. trompet 8'
5. cornet
6. bourdon 8
7. doublette 2 ontleend aan 4v
8. cor anglais // = quintadeen 8'
9. gamba (alleen diskant)

aangehangen pedaal.

Kerkarchief bewaard ter Pastorie van Deurle. Niet geïnventariseerd. Bundel : Restauratiedossier orgel d.d. 1956.

===

8. POESELE

Anno Dni 1870, die 30 maii solemniter inauguratum fuit novum organum, cum missa cantata pro omnibus benefactoribus. Cum micusqua ecclesia nostra hoc instrumento careret ingenti cum gaudio omne parochiani hanc innovationem viderunt.

Organum confectum fuit à Ludovico Lovaert, factore organum Gandae via vulgo St. Pietersnieuwstraat, et buffetum à Leonar de Blanchart habitante in Maltebrugge (St. Denys-Westrem). Buffetam delinievis Dominus Florimundus Vande Poele in arte gothica valde peritur

Pro organo solvi fr. 3850,00

Pro buffetu etc fr. 1443,48

fr. 5293,48 hanc sum-

man magno labore collegi apud varois et variis in locis sed praesertim Gandae.

Kerkarchief bewaard ter Pastorie van Poesele. Niet geïnventariseerd. "Registrum Pastorale 1842-1874."

Huidige dispositie, genoteerd volgens opstelling van de registratuur:
 (klaviatuur achteraan orgelkast)

Reciet:

o	o	o	o
Salicional 4	Prestant 4	Bourdon 8	Flûte octaviante 4 (= doublette 2)
o	o		
dichtgemaakt registergat	Tremolo		

G.O.

o	o	R	
Montre 8 bas (nieuw)	Flûte har- monique 8' Bas (= Prest. 4')	E	o
		I	o
		V	Viola 4 Sup
		A	
o	o	L	
Flûte a che- minée 4'bas	Bourdon 8 bas	K	o
			Boudon 8 Sup
o	o		o
Trompette 8 bas	dichtgemaakt registergat		Flûte harmonique 8 Sup.
			o
			Viola 8 Sup
			o
			Flûte a chaminée 4
			o
			Trompette 8 Sup

Manuaalomvang : G.O. : C-f'''
Raciet (als bovenwerk
uitgebouwd) : c-f'''
Aangehangen pedaal : C-c'

(Nota : de baneming van de spelen is ingewerkt in de knoppen van de register-trekkers en is niet origineel).

Pedaal (ijzeren trede) Pedaal (ijzeren
voor 'appel' (Trompet- trede) voor 'ex-
te 8) pression' (niet
 gradueele zweller)

===

9. ZOMERGEM

In 1851 werd een nieuw doksaal vervaardigd door Jan-Baptist Latte uit Gavere.

1873 : "In augusty is alhier in de kerk geplaatst eene nieuwe orgelkas, kunstig bewerkt in schoon en zuiver eiken hout, door P.J. De Cuyper, beeldhouwer te Antwerpen, en versierd door 3 groote beelden, namelijk : David spelende de harp, twee trompettende engelen met muziek instrumenten, twee trophees van muziek achter de engelen geplaatst. Voor dakwerk heeft men aan den beeldhouwer betaald de som van fr. 3500.00

Vooraleer men de orgelkas plaatsta, heeft men het hoogzael, dat voor het orkest te klein was, vergroot, met de leuning of balustrade vooruit te brengen op eenen meter lengte. Vloer en balken zijn geleid, in greenen deel; de grond of boven zicht hebbende in de kerk heeft men bekleedt met eiken hout, met eenighe versieringen,

en in het midden der balustrade heeft men daarenboven een groot medailjon geplaatst, kundig gesneden en verbeeldende de H. Cecilia."

Voor deze verandering en verbetering van het doksaal heeft men aan de beeldhouwer P.J. De Cuyper 2000 fr. betaald."

"In 1874 en 1875 is het groot orgel der kerk hersteld en met nieuwe spelen, als een Bourdon 16 voet, en andere spelen verrijkt. Deze werken zijn uitgevoerd door den orgelmaker Louis Lovaert van Gent.

Een nieuw secreet van eiken hout van 54 gravuren waar alle de nieuwe registers zullen op geplaatst zijn.

Ook 2 nieuwe handkluwieren van eikenhout, beleid met ivoor en de halve toonen met zwart hout. Nieuwe pedalen van eikehout van 27 noten.

De orgel is uitgenomen, gekuist en gestemd.

Nieuwe registers

1. Bourdon	8 voet (sic)
Flûte harmonique	8 voet
Viola di Gamba	8 voet
Flûte ordinaire	4 voet
Salicional	4 voet
Cor anglais basse	8 voet
Hautebois	8 voet
Tremolo	

Dit alles heeft gekost de som van f.4570 met verbintenis de orgel kosteloos 2 achter eenvolgende jaren te onderhoude, en verantwoordelijk voor de goede bouwing van het werk van den tijd van 25 jaren."

Het orgel werd vernield bij het bombardement van de kerk in 1918.

*Liber Memorialis Ecclesiae
Sancti Martini de Somergem.*
Kerkarchief bewaard ter Dekenij
van Zomergem, niet geïnventariseerd.

===

10. VINDERHOUTE

Anno 1876 : "Den 16 Maert is geplaefts de nieuwe orgelkas, gebeeldhouwd van J. Den Brucq, beeldhouwer te Gend.

Den 19 Junius begint Lovaert aan den nieuwen orgel te werken.

Den 6 Junius word den nieuwen orgel goed gekeurt, en ter dier gelegenheid hebben de volgende Liefhebbers de heeren Mille organist te Ruysselede, Aug. De Zutter van St. hermeskerk te Ronsse, van Baxksel (?), proffessor te Gend, van Nymk organist van O.L.V. Kerk te Gend, Carnewal te Ledeborg, Pollet te Evergem, Chalpe (= Schelpe) te Nevele en Trevor (?) de Zutter, zoon van den organist alhier het orgel bespeeld."

Dit instrument werd in 1911 integraal vervangen door een orgel gebouwd door Daem (Appelterre).

Liber Memorialis, niet gefol.
Kerkarchief bewaard ter Pastorie, niet geïnventariseerd.

Ch. POTVLIEGHE.

GEBEURTENISSEN UIT VROEGER EEUWEN
IN EN OM DE DORPSHERBERG

Zoals W. HAMERLINCK, adjunct-politiekommissaris te Eeklo, die zich vooral door zijn beroepsbezigheden sterk aangetrokken voelt tot de "Informatien en Enkwesten" van het Eeklose stadsarchief, terecht opmerkt in zijn bijdrage *Eeklose informatien en enkwesten* (1), verschaffen die oude archiefbronnen inderdaad heel interessante inlichtingen over het vroegere volksleven.

De verhoren, die door de wet- houders van rechtswege gehouden werden en door de griffier opgeschreven, behandelen zowel burgerlijke als kriminele zaken : arbeidsgeschillen, burenen en familie- twisten, dodelijke ongevallen, verdrinkin- gen, bedriegerijen, openbare zedenschen- nis, overspel, verkrachting, vechtpartij- en, zelfmoorden, moordpogingen, doodslag, enz. (2).

In die vergeelde geschriften klopt nog het hart van onze voorouders. Ze schilderen ons talrijke bijzonderheden over hun dagelijks leven, hun gewoonten

(1) Appeltjes van het Meetjesland (Jaar- boek), nr. 22 (1971), blz. 250-270.

(2) Zie *Dorpsgebeurtenissen uit vroeger eeuwen*, in Berichtenblad Jg. II (1971), afl. 2 en 3/Jg. III, afl. 1 en 2.

en gebruiken, hun beroepsbezigheden en hun vrijetijdsbesteding. Ze vertellen over hun levensopvattingen, hun bekommernissen, hun vrees, hun tegenspoed en onthullen ook op een soms onthutsende wijze hun kleinmenselijke kanten en hun vergrijpen.

Vele van de 17de- en 18de-eeuwse dorpsgebeurtenissen die in de "Informatie" worden beschreven, speelden zich af in en om de dorpsherbergen. Dat is niet verwonderlijk aangezien deze drankhuizen, die toen de enige openbare gemakelijkheden waren en aan de belangrijkste verbindingswegen waren gelegen, druk door dorpingen en vreemdelingen bezocht werden.

De aloude herberg "*Hove*" te Hansbeke, waarin ook de vierschaar van de heerlijkheid vergaderde, was vooral een trekpleister en een toevlucht voor de dorpsmensen en vormde dan ook het decor van een brok intens dorpsleven.

Dat wordt duidelijk geïllustreerd door enkele op schrift gestelde gebeurtenissen, waarin dit drank- en wethuis centraal staat.

Rake worp met een bierpot

In 1655 werd de herberg "*Hove*", gelegen tegenover het oude kasteel van Hansbeke, uitgebaat door Jan Lefebure, "*tavernier*", die gehuwd was met Elisabeth Ghijs fa Jans, 34 j. oud.

Op 29 maart, tweede paasdag, zaten er nog talrijke dorpingen "*tot inden nacht*" te drinken, o.a. Bauduyn Blomme fs

Jans, Abraham Maenhaut fs Bauduyns, Pieter Rootsaert fs Thomaes, "*lansman*", 40 j., Pieter Rougiers fs Christoffels, "*jonckman ende lansman*", 30 j., Joos Ryckaert fs Gillis, "*backere van sijnen style*" en Lieven Winne, "*woonende ten huysen van Gheeraert Martens.*" (1).

"*Tanneken Ghijs fa Jans, jonghe dochtere*", 30 j., zuster van de waardin, had de handen vol bij het biertappen.

Abraham Maenhaut en Bauduyn Blomme, die al op straat enige woorden hadden gewisseld en in de gelagzaal waren teruggekeerd, bleven er "*langhe tijt*" onder elkaar redetwisten. Het kraakeel ont-aardde in een kortstondig gevecht, toen "*Maenhaut met een stock heeft gheslegghen den voorseyden Blomme ontrent sijne schaudere.*"

Door dit handgemeen werden de gemoederen nog meer opgehitst. Lieven Winne, die in de twist was tussengekomen en het voor Maenhaut opnam, wierp plots "*met eenen bierpodt*" en trof Blomme "*boven ofte ontrent de slyncke schaudere.*" Het projectiel kwam hard aan want Blomme viel "*ter stont ter aerde.*"

De overige dorpelingen, die zich wijselijk afzijdig hielden, waren ook tijdens het onderzoek dat door de wethouders werd ingesteld nogal zwijgzaam. Wel verklaarden ze gehoord te hebben dat een zekere onenigheid was ontstaan, maar ze beweerden van de handtastelijkheden weinig te hebben opgemerkt. De herbergierster, die tijdens de ondervraging los-

lippiger was, vertelde echter zonder enige aarzeling dat Winne de drinkpot had gegooid.

Een week later was Blomme nog steeds "*ligghende onder handen vanden cherugien*" (2), die zich nog niet kon uitspreken over de gevolgen van de opgelopen kwetsuren.

(Rijksarchief Gent, fonds Hansbeke, bundel 144).

(1) De "*Informatien*" zijn genealogisch zeer interessant. Van de erin vernoemde personen worden meestal de ouderdom, het beroep, de woonplaats, de echtgeno(o)t(e) en zelfs de stamvader vermeld. De familievorser die zich niet tevreden stelt met het opstellen van een tabel van dode namen en data maar ook geïnteresseerd is in de psychologie en fysiologie van zijn voorouders, mag niet nalaten deze weinig geraadpleegde archiefbronnen uit te pluizen. Om die redenen worden alle opgegeven bijzonderheden over de personen, vernoemd in de hier navertelde verhalen, vermeld.

(2) *Cherugien* = *chirurgijn* : dokter, meer bepaald iemand die wonden heelde (Mnl. Wdb., deel I, kol. 1499).

Noodlottig pistoolschot tijdens een prijs-
schietsing

Op zondag 11 augustus 1669 kwamen vele dorpelingen "naer de middach" afgezakt "ten huysse ende heerberghe van Marten Lefebure, tavernier" en "officier", wonend in het wethuis te Hansbeke, "om aldaer te schieten mette fusicque (1) om eenen prijs."

Onder de prijsschutters waren aanwezig : "Jan Ghysels fs Jans, audt ontrent eenenvijftich jaeren, lansman", "Lieven Rutsaert fs Jans audt ontrent achtendertich jaeren", "Lieven Van Maldeghem fs Martens audt ontrent vijf en dertich jaeren", "Pieter De Muynck fs Cristoffels audt ontrent achtentwintich jaeren", "Jaecques Braet fs Gheert" en nog "veele andere personen".

Aan de tapkast werd vooraf menig glaasje geledigd, terwijl de kansen van de vermoedelijke kampioen druk werden besproken.

Ook Pieter De muynck, blijkbaar één van de inrichters van de prijsschietsing, had er met Jacques Braet een pint gedronken. Vooraleer de schietsing aanving, ging Pieter naar de schietschijf om te "gaen maeken het mercq op seker bert, naer het welcx men soude schieten om den prijs".

"Ter wijle hij daarmede doende was" zagen Lieven Rutsaert en Lieven Van Maldeghem dat Braet heeft "angheleyt met sijn roer (2)", waarna er plots "eene schote is afgeloopen" en de "cogele is

ghepenetreert inden rechten arme van Pieter De Muynck".

Ook Jan Ghysels, die zich bij het knallen van het schot terstond om-draaide, bemerkte dat Jacques Braet *"hadde geschoten, hebbende noch in sijne handen het roer daermede hij gheschoten hadde"*.

De Muynck lag ingevolge *"de quedtschuere" (3) "in peryckel vande doot"*.

"Eenighe daeghen naer de gheschiedenisse" bracht Jacques Braet hem een bezoek, tijdens hetwelk hij bekende dat het noodlottig schot door hem werd afgevuurd, *"maar dat sulcx was gheschiet bij ongeluck"*.

Tegenover de wethouders, die i.v.m. de ongelukkige schietpartij een onderzoek instelden, verklaarde de gekwetste dat hij te voren met Braet *"gheen crakeel nochte dispuyt en heeft ghehadt"* en geloofde dat de ontlading ongewild was geschied. Wegens zijn deerlijk verwonde rechterarm bleek hij niet in staat zijn genoteerde verklaring te ondertekenen.

Pieter De Muynck herstelde echter van de opgelopen schotwonde. Gehuwd met Alexandrina Swevers, verwante van Petrus Swevers, pastoor te Hansbeke, werd hij omstreeks 1695 baljuw van de heerlijkheid en hij bekleedde die functie tot aan zijn dood. Hij overleed te Hansbeke op 5 november 1718.

(Rijksarchief Gent, fonds Hansbeke, bundel 144).

(1) *Fusicque* : noch in *W.N.T.*, noch in *Mnl. Wdb.* wschl. zelfde betekenis als *roer* (zie verder).

(2) *Roer* : toen wschl. nog het korte *roer* = pistool.

(3) *Quedtschuere* : kwetsuur.

Een vrijer door een rivaal afgeranseld

Op zondag 18 januari 1671 "*ontrent ten thien heuren inden nacht*" ver-
toefden nog enkele mensen "*ten huysse ende
herberghe van Marten Le Febure, woonende
rechtover tcasteel*".

In de gelagzaal zat een lustig
gezelschap tussen pot en pint te babbe-
len : o.a. Jan Van Meynsbeirghe fs
Guilliamme, 22 j. oud, Lieven De Mynck fs
Christoffels, 25 j. oud, en Jan Van Hove
fs Gillis, "*jonckman woonende met synen
schoonvader Adriaen Rooman*" waren er bij.

Ook "*inde keuckene vande her-
berghe*" verbleven een tweetal nachtrid-
ders, nl. Lieven Rutsaert fs Jans die er
met Jaecques Lambrecht een pot bier
dronk.

Dezelfde avond hadden enkele
jongelingen "*gheweest op tneerhof van
tcasteel ten huysse van Christoffel De
Mynck om te vrijen sijne dochters*".

Plots werd er "*ande voordeure*"
van de herberg, die blijkbaar was afge-
grendeld, geklopt en iemand riep : "*Doet
mij de deure open*".

Toen de waard de herbergdeur opende, strompelde Jooris De Kausmaeckere *"gheheel bebloedt hebbende een wonde int hoofd"* de gelagzaal binnen.

Enkele verbruikers liepen terstond naar buiten en *"hebben op de straette an tpellerijn (1) gevonden Jacques Rutsaert, Jan Rutsaert, twee ghebroeders, Joos Meganck ende Gheert De Baets, knape van Joos Van Maldegheem"*.

Gheert De Baets hield *"eenen ghebrockenen stock inde handt"* en ook de anderen waren met een knuppel bewapend.

Jan Van Hove, een van de herbergklanten, was blijkbaar niet bevreesd voor de gewapende troep en vroeg : *"Gasten, wat droes (2) hebde ghijlieden"*.

Gheert De Baets, het haantje-vooruit van het viertal die zijn medegezel Jooris De Kausmaeckere had toegetakeld, antwoordde prompt : *"Ick hebbe mijnen stock lustich t'halfven afghesmeten"* en voegde er nog sarcastisch aan toe : *"Het en spijt mij van tsmijten (3) niet maar tspijt mij van mijnen stock"*.

De herbergier Marten Le Febure, die tevens *"officier vande prochie"* was, vermaende toen de vechtersbazen met de woorden : *"Siet wat dat ge doet"*.

Nadat ze door de man der wet waren *"ghecallengiert"* (4) vertrokken de belhamels in de duisternis.

De kwetsuur van De Causmaeckere bleek zo ernstig dat *"Meester Jacques Van*

Nieukercke, cherugijn" van het dorp, voor zijn leven vreesde en hem "*daeghelycx*" diende "*te vermaecken ende cureren*".

(Rijksarchief Gent, fonds Hansbeke, bundel 144).

(1) Schandpeal.

(2) *Droes* : oorspronkelijk betekende het vechtersbaas, dolleman, gek. Later ook in vloeken of verwensingen (= drommels, verdorie). Zie *W.N.T.*, dl. III², kol. 3396;

(3) *Smijten* : hier = slaan.

(4) *Callengieren* : berispen (*Mnl. Wdb.*, dl. III, kol. 1119).

Rivaliteit terwille van het "officierschap"

Op zaterdag 28 mei 1672 was Jan De Paerck fs Huybrecht, 19 j. oud, "*gheweest ten huysse ende hove van Marten Lefebure, tavernier, binnen de prochie van Hansbeke*" en had aldaar "*gherolt mette bolle inde presentie ende compagnie van*" Arent De Paerck, Jaecques Lefebure fs Jans, Marten Lefebure de waard, Jan Lefebure officier en vader van de herbergier, "*ende meer andere*".

Tijdens het bolspeel ontstonden "*eenighe worden van dispuyt ofte crakeel*" tussen Jaecques Lefebure en Jan Lefebure, officier van het dorp.

Jan Lefebure verweet Jaecques Lefebure dat hij "*ghelt gheboden hadde*

anden Heere van Hansbeke voor het offi-
tie ofte officierschap" "ende dat hij
daervooren ghepresenteert hadde eenen
bosch".

Jaecques Lefebure loochende ten
stelligste die hem ten laste gelegde
laakbare handelwijze.

Hij wierp de veldwachter op de
grond, "soo tobbelende (1) onder elcan-
deren", maar de vechters werden door "de
presenten ende andere particuliere per-
soonen" gescheiden.

De onenigheid werd echter niet
bijgelegd want plots trok Jaecques Lefe-
bure een mes en bedreigde Marten Lefebure,
de herbergier, die in de verdere woorden-
wisseling vanzelfsprekend de zijde van
zijn vader had gekozen.

Achtervolgd door de messentrek-
ker liep de waard de herberg binnen. Kort
daarna kwam hij terug buiten gestrompeld
en klaegde : "Ick ben ghequedtst ende
doodt man".

Aan de verbaasde aanwezigen be-
weerde hij dat Jaecques Lefebure hem
"hadde met sijn mes ghegeven eene steke
in sijnen slyncken arme".

Joos Van Hulle fs Pieters, 67
j. oud, was omstreeks dezelfde tijd
"ghepasseert voor bij het huys ende
heerberghe"; hij hoorde Marten Lefebure
roepen "ick ben een doodt man" en zag
Jaecques Lefebure "van achter door het
hecken commen ghelooopen, hebbende noch

in zijn handt zijn voornoemde mes"; hij liep "lancxt de straete" achternagazet door Jacobus Lefebure fs Jans, "sone van den voornoemde officier" die aanstalten maakte om met een "roer" op de vluchtende vechtersbaas te schieten.

Ook Joosynthen Waume fa Pieters, 55 j. oud, *"huysvrauwe van Christoffel de Muyneck dhaude"* hoorde van op haar hof *"een groot ramour ofte ghetier voor het huys ende heirberghe van Marten Lefebure"* en zag dat *"Jaecques Lefebure kwam ghe-loopen van achter het huys tot op de straete"*.

Jaecques Lefebure kon echter ontkomen en liep naar het erf van Guillaume Vande Walle fs Elias, 50 j. oud, landbouwer. Hij vroeg hem *"sijne huysvrauwe"* te willen halen, opdat *"sij hem soude commen spreken"*.

Vande Walle *"seyde : Jaecques, wadt hebde gij ghedaen, daer scheelt wadt"*, maar Lefebure antwoordde : *"Neen, daer en scheelt niet maer gaedt om mijn huysvrauwe, dat sij mij mede bringht mijnen justaucorps (2), mijnen hoedt ende schoen"*. Hij zou zich intussen *"opden heystackere"* verbergen en aldaar op haar wachten.

Toen de boer zijn herhaald verzoek afwimpelde, vroeg Lefebure tenslotte hem te vergezellen *"ten huysse van Joos De Suttere fs Jaecques"*, 66 j. oud, *"lansman, wesende gebuere van Vande Walle"*.

Aan de buurman stelde hij voor tegen een zeer voordelige prijs *"te coopen"*

sijn vruchten te velde staende, soo taerwe coorne ende andersins", wat de aangezochte "refuseerde te doene".

Enkele dagen later, op 1 juni, zat Jaecques Lefebure, die blijkbaar voortvluchtig was, samen met Gheert Vermeire, officier van Zomergem, *"ten huysse van Marten Vermeire fs Jooris"*, 32 j. oud, *"tavernier wonende tot Somergem"*.

Aan Pieter De Vliegheer fs Frans, 23 j. oud, *"bailliu vande heerlijkhe van Briaerde in Somergem"*, die op verzoek van de veldwachter naar de herberg was gekomen, vroeg Jaecques Lefebure tot tweemaal toe hem te willen *"vanghen, ter causen bij eenen dach ofte twee te vooren hadde ghevochten jehens Jan Lefebure officier vande prochie"* Hansbeke, opdat *"hij soude bevrijdt wesen vande bailliu van Hansbeke"*.

Hij bekende dat hij in het heetste van het gevecht Jan Lefebure en zijn twee zonen wel had willen doodsteken maar loochende nochtans Marten Lefebure gekwetst te hebben.

De baljuw weigerde echter de voortvluchtige te arresteren, waarop die verstoord schreeuwde: *"Wel, wadt verwaerden bailliu sijde ghij; dat ick bij den bailliu van Oostwynckel waere, hij soude mij wel vanghen"*.

Intussen was *"inne ghecommen Jaecques Goossens, greffier van Hansbeke, ande welcke Jaecques Lefebure vraeghde wadt hij te Hansbeke den dach te vooren*

hadde ghedaen ende oft hij informaetie
tsijnen laste hadde ghehoort".

De griffier antwoordde hierop
"dat hij mette penne alvele gheschreven
hadde". Dit antwoord ontstemde Lefebure
hevig, zodat hij heeft "vuytghetrocken
sijn mes ermede stekende inde taeffele,
verhaelende diversche gramoedighe worden
omdat Goossens de informaetie hadde ge-
hoort".

(Rijksarchief Gent, fonds Hansbeke,
bundel 144).

(1) *Tobbelen* : voortdurend aan mekaar
trekken (W.N.T., dl. XVII, 1, kol. 259).

(2) *Justaucorps* : een tot de knieën rei-
kend bovenkleed met mouwen (W.N.T., dl.
VII, 1, kol. 565).

Weerspanningheid tegenover een man der
wet

Christoffel Neulant fs Karel,
30 j. oud, geboren te Landegem en wonend
te Hansbeke, ging op zondag 29 februari
1688 "naer den noene" "ontrent de her-
berghe genaempt Hove, aldaer is wonnende
Jacobus Le Febure, officier".

Hij speelde er op het pleintje
vóór de afspanning "Mette bolle" samen met
Pieter Andries fs Jans en de broers
Mattheus en Jaecques Martens fi Jaecques.

"Naer dat sij eenighen tijt had-
den ghespeelt mette bolle" trad het vier-

tal "in het huys van Jacobus Le Febure"
en dronk er "eenighe potten bier".

"Ontrent den neghen uren in den
avont" kwam Guilliame Gaussens fs Hein-
drick, 19 j. oud, geboren te Tielt,
dienstknecht van Christoffel Nieulant,
"in de herberghe" op zoek naar "sijnnen
meester".

Nadat Nieulant nog "ontrent een
ure inde selve herberghe hadde gheweest",
was hij "met sijnnen knecht" "naer huys
ghegaen".

"Als sij ontrent een quarthier
ure hadden thuys gheweest" kwam Mattheus
Martens, die dronken was, "cloppen op de
deure ofte venster" en riep : "Stoffel".

"Wie clopt", vroeg Stoffel
Nieulant van achter de gesloten deur.

"Ick bent, doet open", antwoord-
de Mattheus Martens, waaraan Nieulant
nochtans geen gevolg gaf en zei : "Wij
sijn gaen slaepen".

De rustverstoorder bleef echter
lawaaierig aandringen opdat iemand hem
tot aan zijn huis zou vergezellen, "tot
datter ten lesten imant is ghecommen met
een licht inde handt, gheaccompagneert
met noch vijf a ses persoonen", waaronder
Jaecques Martens.

Deze "seyde jeghens sijnnen
broeder : Compt met mij, ick sal u naer
huys leeden", "hem treckende op soo een
maniere, dat Mattheus Martens is ter
aerde ghevallen".

Uit nieuwsgierigheid was Christoffel Nieulant "ghegaen boven op sijnnen solder ende" had "ghesien uyt sijne venster ende ghehoort" dat Jaecques Martens "sijnnen broeder was vast houdende bij zijn haer ende seinen aerme". Zij sukkelden tot op het kerkhof waar tussen "beede eenich gheruchte" ontstond.

Intussen kwam Jacobus Le Febure, officier van Hansbeke, toegelopen, die Mattheus Martens "heeft ghecalangiert ende gheapprendeert (1)" an hem als "sijnnen ghevanghen" wilde opleiden, waarop de dronkeman "niet en heeft willen reverenderen segghende : Ick wille naer mijn huys gaen".

Toen de officier hem "differente keeren" vroeg "oft hij wilde reverenderen", replikeerde de weerspannige Martens : "Ick wil reverenderen(2)anden heere maer ick en wil met u niet gaen".

"Naer veel refuys ende resistentie" waren beiden opnieuw de woning van Christoffel Nieulant genaderd.

Mattheus Martens riep toen naar de knecht van Nieulant : "Guilliams, compt, leet mij naer huys".

Noodgedwongen drong de veldwachter niet langer aan, klopte "aen het huys" van Nieulant en trok zich daarna terug.

De dienstknecht heeft dan "bij ordre van zijn meester de deure oppen-

ghedaen" en zeg dat Mattheus Martens "onder de bewaernisse van Marten De Gruytere", "seer bebloet was".

Op het herhaald verzoek begeleidde Guillaume Coussens, *"met consent van sijnnen meester"* en in gezelschap van Jacques Martens, de intussen gekalmeerde drinkebroer tot op zijn hof, waarna beiden naar het dorp terugkeerden.

(Rijksarchief Gent, fonds Hansbeke, bundel 144).

(1) *Apprenderen* : terecht wijzen (noch in *W.N.T.*, noch in *Mnl. Wdb.*).

(2) *Reverenderen* : zich onderwerpen (?) (id.).

Een ongewenste vreemdeling

Marie Christine Goethals fa Lieven, 24 j. oud, *"woonende bij haere moeder"* en Dorethea Verlackt fa Jan-Martin, 22 j. oud, *"dienstmaerte ten huuse van Jan Maes fs Roelandt lantsman"* te Hansbeke, waren op zondagnamiddag 27 juli 1755 *"ghegaen om eenige affaires ten poste van Hansbeke vaert"*.

Ze kregen er het gezelschap van Guillielmus Lybaert fs Pieter, 26 j. oud, paardeknecht, en van Joseph d'Huilhautain, 32 j. oud, geboren te Nivron in Bretagne, dienstknecht. De twee boereknechten werkten eveneens op de hoeve van Jan Maes (met kost en inwoonst).

" *"Ontrent sonnën onderganck"* was het viertal *"vredigh ende onbedranckt tsamen ghecommen naer huys toe"*.

"Ghecommen sijnde tot an ende voor den huysse ende herberghe, wethuysse van Hansbeke, ghenamt Hove, bewoont bij Pieter Rommel", werd Joseph d'Huilhautain aangesproken door Heindrick Van Vynckt pachter *"van 'tcasteelghoet van Hansbeke"*, *"die toevallig komend door de poort van de hofstede de straat overstak.*

Intussen waren de meisjes langs de Voordestraat *"wat voorwaerts alleene vertrocken tot ontrent hondert roeden"* en bleven er tenslotte op de dienstknechten wachten.

Na een kort praatje werd de Fransman door de landbouwer uitgenodigd : *"Jooseph, gauw met mij om een druppelken"*. Ze traden daarop de herberg "Hove" binnen.

Guillielmus Lybaert, die aan de zuidgevel van het wethuis de dienstmeiden nog iets had nageroepen, maar *"hun niet ghewaer ghewordende"*, ging tenslotte ook in de afspanning.

De boer en de Fransman zaten reeds in de keuken van het wethuis te borrelen, in aanwezigheid van Goddelieve Carette, 60 j., *"huysvrauwe van Pieter Rommel"*, en een *"sekere Annamarie, arme vrauwe"*, *"die sij thaeren huysse somtijts handt tot haer assistentie"*.

Lybaert kreeg er eveneens *"een druppelken van een dobbel maettien geniver brandewijn"*.

Het gezelschap was in de keuken "blijven zitten, seer vredigh, ontrent een alf ure tijdt", terwijl D'Huilhautain "doende was met te synghen een liedttien int fransch op tversoeck van Heindrick Van Vynckt".

Toen kwam langs "de voordeure van de ceucken" Cornelis Provost, "cuyper van style", binnengewaggeld, "seer be- dranckt" "die anstonts begonst te vloecken ende sweiren, mortdieu ende sacer dieu, tselve differente mael eirhaelende".

Hij lalde : "Gheeft mij een ge- laeseken fransche brandewijn, twelcke de huysvrauwe heeft gheschonken ende opden toogh ghezet".

"Naer eenighe rusemaeckachtighe woorden" vatte Provost "met d'een hant" de Fransman bij de arm "om hem buyten de ceucken ende deure vanden huuse te stee- ken" terwijl hij "met d'ander handt" "de portaeldeure vande keucken" opentrok.

De verbruikers hoorden de kui- per, die erin geslaagd was de Bretoen op straat te sleuren, voortdurend vloeken maar de dienstknecht had zich uiteinde- lijk kunnen losrukken en was aanstonds "weer inde ceucken ghecommen".

De voordeur werd onmiddellijk door de waardin vóór de neus van de ru- ziemaker afgegrendeld, die "altijt noch continuerende in sijn vloecken ende ruysemaeckachtige redenen tot voor de glaseveynsters vanden huuse" opdook.

Reeds te voren waren de meisjes "weerghekeert tsamen tot aenden suytghevel van twethuys".

Zij hoorden "eenigh gherugt van menschen soo in twethuys als voor de voordeure ende voorveynsters vanden huysen". Ze zagen ook "voor de voorveynsters eenen mans persoon int bruynghekleet", die ze "door de donckerheyte vanden nacht niet en konden kennen".

Toen de herbergdeur openvloog liepen ze benauwd "tot an t'ovekot vande herberghe".

"Naer corten tijdt staens, dunckende dat de domesticquen ende knechten van Jan Maes int wethuys konden sijn gheghaen, ende geneghen sijnde van met hun tsamen naer huys te keeren", gingen ze "met grootte vreesen" "naer d'achterdeure" om te "hurcken" (1).

Terwijl zij "het klyncksnoer vande achterdeure met hun vynghers neder hielden om door desselven ghat te sien ende hooren wat inde ceucken vande herberghe ommeganck" naderde Joseph D'Huilhautain, die blijkbaar enige beweging had opgemerkt, in de richting van de deur.

Toen hij die opende en "tot an de zulle van de deure" kwam, liepen ze een eindje verder "niet willende voor hurckers aensien sijn".

Zij zagen nog vaag dat een bruingeklede persoon de Fransman, die op

de drempel stond, een steek in de borst gaf en *"in haeste van daer is vertroocken"*.

Verbaasd volgden ze de gekwetste, die in de keuken strompelde en er aan de aanwezigen zei : *"Ick ben ghequetst"* terwijl hij *"sijne cleederen an thert opentreckende"* *"eene grootte wonde tusschen de borst ende schouder op de slyncker zijde"* toonde.

Omstreeks hetzelfde ogenblik verscheen de kuiper opnieuw aan de geopen- de *"voorveynsters van twethuys"* en riep al vloekend tot de paardeknecht : *Comt buyten, Guillielmus, ick sal u van tselve backen"*.

Tenslotte vertrok de dronkeman *"met eene bij hem ghestaen hebbende vrouw persoon"*, die men niet had herkend.

Ziende dat de Fransman over- vloedig veel bloed verloor, liep de hoe- veknecht daarna terstond *"naer den cherugyn Jacobus Vander Sichel"*, die on- middellijk naar de herberg kwam en de *"wonde heeft vermaeckt"*.

De gekwetste werd *"s'nacht naer thuy van sijnen meester door hulpe van Lybaert gheleet"* en verkeerde enkele da- gen later nog steeds in stervensgevaar.

Marie Anne Mil fa Jacques, 17 j. oud, *"dienstmaerte van Heindrick Van Vynckt"* was dezelfde avond *"ontrent ten thien uren"* op verzoek van haar meesteres *"ghegaen naer d'herberghe t'wethuys van Hansbeke, staende recht*

voor t'casteel ghoet" om de boer te vragen naar huis te komen.

Stilhoudend "an t'pelderin voor tselve wethuys" zag zij dat Provost voor "de openstaende veynsters vande herberghe" hevig kabeal maakte en daarna achter het huis liep.

Nieuwsgierig ging ze "an de veynsters vanden huysse" kijken "haer handen ande colommen" van het raam "legghende"; aldus was zij ook getuige van de verdere gebeurtenissen die zich in de herberg afspeelden.

(Rijksarchief Gent, fonds Hansbeke, bundal 145).

{1} Hurcken = horken : luisteren (dial. hurten).

A. MARTENS,
De Pinte.

+

+

+

B O M B O A R E

NEVELSE DIALEKTWOORDEN EN -UITDRUKKINGEN (III)

1. SAFFAR(STEKKER)

Over de knikkertermen was ik niet van plan verder uit te weiden. Kommandant Vandeputte (oud-Bellemnaar) heeft echter op een interessante manier onze oproep i.v.m. *saffarstekker*, dat ik uit het Kleits kende, beantwoord. Bondig samengevat komt zijn betoog op het volgende neer :

- In het Land van Nevele zijn een *lavor* en een *saffar* niet noodzakelijk *stekkers*. Een *stekker* is de naam voor een ietwat grotere knikker waarmee de kinderen naar (een) andere knikker(s) *stekken* (d.i. schieten zonder eerst de grond te raken). Hij kon uit allerlei materiaal behalve klei (te broos) vervaardigd zijn. Een *lavor* kwam automatisch voor die functie in aanmerking.

- Een *saffar* is een vrij grote, grijs-groene knikker en als zodanig ook wel geschikt om als *stekker* te fungeren. Over de oorsprong van die knikkersoort en haar benaming verschaft hij ons de volgende gegevens : "Toen ik kind was, scheen er maar één soort limonade in de handel te zijn en dat was saffarlimonade. Die flesjes drank waren gestopt met een glazen bol, iets groter dan een marbel. Om een dergelijke fles te ontstoppen hoefde men enkel maar de glazen bol in te duwen. Indien echter de fles stuk was

of de hals gebroken, was die bol vrij en gezien zijn afmetingen heel geschikt om als *lavoor* te dienen; vandaar dat een dergelijke lavoor de naam *saffar* kreeg."

Medelid Vandeputte heeft ons hier ongetwijfeld op het goede spoor geholpen, waarvoor onze hartelijke dank. Een ander lid, Dr. R. Haeserijn uit St.-Amandsberg, konservator van het Museum voor Volkskunde te Gent, wist ons nog de volgende bijzonderheden mee te delen : *Chaffard* (gewestelijke uitspraak echter *saffar*) was oorspronkelijk de merknaam van een Gentse limonadefabriek, die haar frisdrankjes aan de man bracht in de hierboven vermelde flesjes met een glazen bol als stop. Wegens de talrijke inkepingen waren die flesjes echter moeilijk te reinigen, zodat zij na enige tijd door het Ministerie van Volksgezondheid verboden werden.

Intussen was de term *saffar* in een groot deel van Oost-Vlaanderen verruimd tot soortnaam (= limonade) (1). Wellicht mede door het verdwijnen van die speciale flesjes is hij nu echter weer bijna volledig buiten gebruik geraakt. Alleen oudere mensen durven nog wel eens een *saffarke* te drinken. De meesten hebben het nu gewoon over *limonade* of het nog jongere *fruitsap*. De Noordnederlandse frankomanie gaf ook *jus d'orange* een plaatsje in onze kultuurtaal, echter niet in de Vlaamse dialecten.

(1) Op grotere schaal greep een gelijkwaardige ontwikkeling plaats bij *spa* voor spuitwater.

Tot knikkerterm (voor de glazen bol uit zo'n ouderwets flesje) heeft *saffar* het bij mijn weten alleen in het Land van Nevele en een stuk van het Meetjesland kunnen brengen, maar hij is er nu bepaald aan zijn laatste levensdagen toe. Wie knik(ker)t trouwens nog zoals in de tijd van Buyssees gemeenteraadsverslagen ?

2. SCHIS(SE)MAAL

Onze bestuursleden P. De Meyer en G. De Roo uit Lotenhulle kennen dit woord in hun dialect in de uitdrukking *in schis(se)maal liggen*, wat betekent : in onenigheid leven, ruzie hebben. Hun vraag naar meer informatie kan ik maar ten dele beantwoorden; graag deel ik echter mee wat ik erover meen te weten.

Het woord blijkt alleen in die uitdrukking (en met die betekenis) te bestaan. Het gebied waar het voorkomt kan ik niet precies afbakenen. Het Land van Nevele en het westen van het Meetjesland behoren daar duidelijk toe. Ook L.L. DE BO vermeldt het woord (naast de vorm *schisma*) in zijn Westvlaamsch Idioticon (1). Geen enkel ander dialectwoordenboek maakt er gewag van. Van Dale geeft twee betekenissen op voor *schisma* : 1) algemeen Nederlands = scheuring, afscheiding; 2) Zuidnederlands (maar niet algemeen) = ruzie, verdeeldheid (2).

(1) Uitg. 1873, blz. 865. Algemeen-Westvlaams is het echter niet.

(2) Woordenboek der Nederlandse Taal, 1969⁸, blz. 1769.

Schis(se)maal is dus wel een uitbreiding van het woord *schisma*, dat in de Westeuropese talen primair tot de religieuze sfeer behoort en een scheuring binnenin de Kerk beduidt. Bekend is in die zin vooral het Grote Schisma (1378-1417), waarbij een deel van de Westerse katholieken de paus in Rome en een ander deel die in Avignon erkende. Mettertijd moest dat geleerdenwoord in sommige streken gemeengoed geworden zijn en daarbij zijn specifiek religieuze betekenis verloren hebben, zodat het voor elke vorm van tweedracht gebruikt kon worden. Voor het Nederlandse taalgebied vermoed ik dat die ontwikkeling zich doorgezet heeft in de 16de eeuw, toen de opkomst van het protestantisme alle bevolkingslagen in hoge mate beroerd heeft, zodat het woord *schisma* werkelijk mondgemeen kon worden.

Hoe *schisma* zich nu in sommige Vlaamse dialecten tot *schis(se)maal* heeft kunnen uitbreiden is me eigenlijk nog steeds een raadsel. Met heel veel reserve waag ik me aan de volgende veronderstelling (maar meer is het niet) : hierboven is al gezegd dat wij *schis(se)maal* in onze dialecten alleen (nog?) kennen in de uitdrukking *in schis(se)maal liggen*. Daarin volgt op het oorspr. *schisma* een woord dat begint met l (liggen). Nu lijkt het me niet onmogelijk dat men op een bepaald ogenblik geen inzicht meer had in (de oorspronkelijke betekenis van) het vreemde woord *schisma* en de klankverbinding *in+schisma+liggen* ging interpreteren als *in+schisma(a)l+liggen* (een oorspr. dubbele l-klank wordt tenslotte toch ook enkel uitgesproken, cfr. al lang > uitspr. alang).

Dat is natuurlijk maar een veronderstelling; zolang er echter geen geldiger verklaring gevonden wordt, heeft ze m.i. recht op enig vertrouwen.

3. SIESTER

Ook dit woord komt, zeker bij oudere mensen, in heel het Land van Nevele voor met de betekenis *petroleum*. Een andere reden waarom ik het in deze rubriek opneem is dat me twee verklaringen van het woord bekend zijn die enorm van elkaar afwijken maar toch allebei in hoge mate geloofwaardig klinken. De ene komt van taalkundigen, de andere van een gewone taalgebruiker.

Eerst echter iets over de verspreiding van *siester*. In De Standaard van 13 maart 1965 wijdde M. VAN NIEROP een taaltuintje aan dat dialectwoord. Uit lezersbrieven leidde hij daarin het volgende verspreidingsgebied af: "Frans-Vlaanderen, de zuidelijke helft van West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen van zuid- tot noordgrens." Dat laatste is zeker wat te ruim geformuleerd: uit een aantal steekproeven heb ik kunnen opmaken dat in Oost-Vlaanderen alleen de westkant *siester* kent. In Gent b. v. weet niemand wat het woord betekent. Het enige Oostvlaamse dialectwoordenboek dat het vermeldt is I. TEIRLINCK's Zuid-Oostvlaandersch Idioticon (dl. 3, blz.70).

Als verklaring poneren TEIRLINCK en VAN NIEROP dat het afgeleid is van het Franse *huile de schiste*, inderdaad een

soort van aardolie (1). De vorm van het verspreidingsgebied (langs de taalgrens heen met alleen in het westen van Oost-Vlaanderen een noordelijke uitschieter) en het feit dat men in Frans-Vlaanderen *sjiester* (met j) zegt, maken die verklaring heel aannemelijk. Alleen kunnen we ons misschien afvragen waar die eind-r in *siester* vandaan komt, maar totaal kan die onoorspronkelijke -r TEIRLINCKs veronderstelling zeker niet ontkrachten.

Voor enige tijd echter signaleerde me dhr. G. DE LILLE, een juwelier uit Maldegem (waar *siester* ook voorkomt) een heel andere verklaring. Hij vertelde me dat in zijn jeugd (°1899) nogal veel petroleum aangevoerd werd in het station van Maldegem. Die petroleum bevond zich in ijzeren tonnen waarop ZISTERSDORF geschreven was. Om de inhoud een naam te geven gebruikten de Maldegemnaren het eerste deel van dat lange vreemde woord : ZISTER, dat dan (later) SIESTER uitgesproken werd. Dhr. De Lille veronderstelt dat ook elders de term *siester* op die manier ontstaan is. Die mededeling vond ik heel interessant en ook vrij betrouwbaar, maar ik wou de hele zaak toch zo ver mogelijk controleren. Andere Maldegemnaren konden me helaas die geschiedenis van de petroleumvaten niet bevestigen (ook niet ontkennen). Dan ben ik maar de naam

(1) Zie : E. LITTRÉ, Dictionnaire de la langue française, Tome 6 (1965), p. 1982 : "huile qu'on retire des schistes bitumineux".
Schiste = leisteen, schilfersteen.

Zistersdorf gaan opzoeken; dat bleek een plaats in Oostenrijk te zijn waar inderdaad al bij het begin van deze eeuw een belangrijke aardoliewinning bestond (1). Op dat ogenblik leek me de zaak rond te zijn ... tot ik enkele weken geleden kennis maakte met TEIRLINCKs theorie. Nu weet ik het gewoon niet meer : in beide verklaringen steken deugdelijke argumenten, al zal uiteindelijk natuurlijk maar één ervan de juiste blijken te zijn. Wie licht de sluier verder op ?

Johan TAELEDMAN.

(1) Zie o.a. Grote Winkler Prins, deel 14 (1972), blz. 575.

K R O N I E K

1. VERSLAGEN

- Bezoek aan het Geologisch Instituut (R.U.Gent) o.l.v. Prof. Dr. R.Tavernier

Op 26 november bracht onze heemkundige kring een bezoek aan het Geologisch Instituut en aan het Centrum voor Bodemkartering te Gent. Prof. Dr. R. Tavernier en Dr. S. Geets gaven een overzichtelijke uitleg over bodem en ondergrond in 't algemeen en daarna toegepast op het "Land van Nevele (vnl. veldstenen, klei en zanden).

In de tekenzaal van het Centrum lagen verscheidene soorten kaarten ten toon die de geïnteresseerde leden een klaarder inzicht bijbrachten betreffende de bodem en de opbouw van de geologische lagen in het Land van Nevele. Bodemkunde is onmisbaar voor de kennis van ons heem. Het Geologisch Museum was voor velen ook een aangename verrassing - de geslepen (of gekleurde) agaten, de kristallen en de silexstenen hadden veel bekijks.

Ondervoorzitter A. Martens dankte Prof. Tavernier en Dr. Geets voor de leerrijke namiddag. Rond de "grote tafel" werd bij pot en pint nog even nagekaart.

G.S.

- 10 december 1972 : Lezing te Meigem over "De Godsdiensttroebelen in het Meetjesland (16de eeuw)" door A. DE VOS

Voor een 35-tal geïnteresseerden hield dhr. A. DE VOS, voorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, een boeiende lezing over die periode uit onze geschiedenis die in de schoolhandboeken ofwel praktisch doodgezwegen ofwel erg eenzijdig belicht wordt : de opkomst van de Hervorming in onze gewesten in de 16de eeuw en de troebelen die eruit voortvloeiden.

In een eerste deel bracht de spreker de algemene oorzaken van de Hervorming en haar enorm succes in onze streken (althans aanvankelijk) aan het licht. Hij zocht die vooral in de toenmalige structuur van de Kerk : bij alle kerkbedienaars, van hoog tot laag, viel een enorm zedelijk verval te konstateren. Bovendien stonden zij door hun materialistische levenswijze, het negeren van de volkstaal, enz. heel ver van de gewone mens verwijderd. Er waren ook veel te veel priesters (in het bisdom Utrecht 1 per 75 inwoners !), waarvan zich bovendien amper 1 op 10 werkelijk met zielzorg inliet. De rest van de klerus leidde een vrij parasitair bestaan (velen leefden b.v. van de rente die zij kregen om misen op te dragen voor de zielerust van een of andere adellijke familie).

Dat alles vormde uiterst kiemkrachtig zaad voor het Protestantisme, dat bovendien in de sociale wentoestanden

van die tijd een goeie bondgenoot vond om in heel korte tijd alle lagen van de maatschappij aan te testen of toch in beroering te brengen.

In een tweede deel illustreerde dhr. DE VOS dat met een schets van de opkomst, bloei en verval van het Protestantisme te Eeklo. Al heel vroeg (1539 !) bevonden zich daar Calvinisten. Wegens de repressieve maatregelen van Keizer Karel en Filips II (cfr. de "plakkaten") moesten hun activiteiten zich aanvankelijk wel in alle stilte ontplooiën. Toch zien wij dat na enige tijd de "hagepreken" (net buiten de stadsmuren) al massaal worden bijgewoond. Merkwaardig genoeg wordt hiertegen nauwelijks of niet ingegrepen. Durfde de overheid het niet (meer) aan radikaal terug te slaan ? In alle geval neemt het Calvinistische offensief nog toe : de bijeenkomsten worden openbaar en hebben op een bepaald ogenblik zelfs in de kerk plaats. Na de "beeldenstorm" van 1566 treedt de overheid dan toch op en wel gewapenderhand. In 1567 wordt in Eeklo een eerste doodvonnis geveld (tegen een onderwijzer). Daarop treedt een betrekkelijk kalme periode in, o.a. omdat vele hervormden uit de streek nu de wekelijkse godsdienstoefeningen gaan bijwonen op een vrediger plaats : in de polders tussen Aardenburg en Sint-Laureins.

In de jaren 1578-1584 trekt een tweede grote golf van protestantisering over Vlaanderen (in Gent wordt zelfs een "Calvinistische Republiek" opgericht). Volgens dhr. DE VOS is die tweede golf en ook de repressie die erop volgde, eigenlijk nog veel ingrijpender geweest dan de

eerste. Na 1585 waren in onze streek talrijke dorpen nagenoeg helemaal verlaten en vernietigd !

Langzaam herstelt de Kerk in Vlaanderen haar gezag, op de eerste plaats door de militaire hulp van de Spaanse veroveraars en in de 17de eeuw ook wel door een betere vorming van de klerus.

Toch is de godsdiensttrouwe pas in 1640 werkelijk een feit. Vele protestantse families zijn gevlucht naar het noorden (vooral de gegoede lui, die daar dan ook erg welkom waren) of hebben zich - vaak onder druk - weer bekeerd tot het katholicisme. Talrijk zijn ook zij die de troebelen gewoon niet overleefd hebben.

Sommigen, aldus dhr. DE VOS, willen de godsdiensttroebelen op de eerste plaats een sociaal konflikt noemen. Hijzelf wenst de voornaamste oorzaak in de Kerk zelf te zoeken. Wel heeft de sociale onrust van die tijd zeker een rol gespeeld bij de snelle en massale verspreiding van het Protestantisme.

Geboeid en met stijgende belangstelling hebben de aanwezigen deze rijk gestoffeerde, originele behandeling van die dramatische episode uit ons verleden gevolgd. Zij en de hele heemkundige kring zijn dhr. DE VOS heel dankbaar voor die leerrijke namiddag.

+

+

+

2. AANKONDIGINGEN

Op zondag, 14 januari, om 15 u. heeft te Nevele in de herberg "De Roos" (Markt) onze vierde statutaire vergadering plaats.

- Agenda :
1. Jaarverslag van de voorzitter.
 2. Financieel verslag van de penningmeester.
 3. Bestuursverkiezing.
 4. Vooruitzichten en rondvraag.
 5. Lezing door Lic. J. VAN DE CASTEELE over Het "Rusthof" te Vosselare : zoals het was en zoals Cyriel Buysse het zag. Daarbij leest Jef DEMEDTS, regisseur en acteur bij het NTG, Buysse's novelle "Het Hofje" voor.

Daarna volgt een gezellig samenzijn met boerebrood en geperste kop of leverpastei, gratis aangeboden door de heemkundige kring.

3. VARIA

- Z.E.H. MICHEM, pastoor te Vinkt, werd bereid gevonden tot het bestuur van onze vereniging toe te treden. Met zijn ervaring in de lokale geschiedschrijving en doordat ook Vinkt nu een rechtstreekse "stem" heeft in ons dagelijks beleid, is hij een welkome versterking. Wij hopen dan ook dat op de statutaire vergadering in januari zijn toetreding unaniem bekrachtigd wordt.

- In de eerste aflevering van volgend jaar verschijnt een volledige inventaris van onze snel aangroeiende bibliotheek.

- Verleden jaar konden wij met enige fierheid zeggen dat wij ondanks de voortdurende stijging van druk- en verzendingskosten, ons lidgeld op 100 F. konden houden. In 1972 hebben de leden echter twee ekstra-publikaties ontvangen : die over het literaire leven in het Land van Nevele (120 blz.) en die over de orgelbouwende familie Lovaert (44 blz.). Ook voor volgend jaar zijn één of twee extra-nummers niet uitgesloten. Hierdoor en ook door de verdere stijging van administratiekosten zouden volgend jaar wel eens financiële moeilijkheden kunnen ontstaan. Het dagelijks bestuur acht het dan ook verantwoord voor volgend jaar de ledenbijdrage enigszins te verhogen en wel als volgt : 150 F. (gewoon lid), 250 F. (steunend lid) en 500 F. (erelid).

- "Het Land van Nevele" wenst al zijn leden een prettig jaareinde toe en een voorspoedig 1973.

+

+

+

I N H O U D

F. MICHEM, Een praatje bij het plaatje	180
A. MARTENS, Peiling naar het analfabetisme om- streeks het einde van de XVIIIde eeuw aan de hand van de paro- chiale huwelijksakten van Hansbeke (1779-1796)	181-204
A. JANSSENS, Zanten uit Nevele (II)	205-208
G. POTVLIEGHE, Nieuwe gegevens over het werk van de orgelmakers Lovaert .	209-227
A. MARTENS, Dorpsgebeurtenissen uit vroeger eeuwen - In en om de dorps- herberg	228-248
J. TAELEMAN, Bomboare	249-255
KRONIEK - Verslagen	256-259
Aankondigingen	260-261
INHOUDSOPGAVE	262

+

+

+

Heemkundige kring "Het Land van Nevele..

Voorzitter:	J. Luysaert	Poeldendries 6A Landegem
Ondervoorzitter:	L. Verpoest	Dorpstraat 3 Vosselare
Sekretaris:	G. Schaeck	Vosselarestraat 16 Landegem
Archivaris:	J. Vandevelde	Stationstraat 107 Landegem
Redaktiesekretaris:	J. Taeldeman	Poeldendries 11 Landegem

P.R. 627981 Land van Nevele
Vosselarestraat, 16
9840 Landegem

Losse nummers kunnen bekomen worden bij de
archivaris tegen 30 fr. per aflevering _____

Verantwoordelijke uitgever J. Taeldeman
Poeldendries 11
9840 Landegem